कर्नाटकप्रशासनम्

संस्कृतनन्दिनी-२

नवमकक्ष्या

प्रथमभाषा संस्कृतम्

(Revised)

प्रथमः भागः

9

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

SAMSKRITHA NANDINI-2

NINTH STANDARD
FIRST LANGUAGE - SANSKRIT
PART-1

KARNATAKA TEXTBOOK SOCIETY (R)
6th Cross, Malleshwaram, Bengaluru-560 003.

Preface

The Textbook Society, Karnataka has been engaged in producing new textbooks according to the new syllabi which in turn are designed on NCF - 2005 since June 2010. Textbooks are prepared in 12 languages; seven of them serve as the media of instruction. From standard 1 to 4 there is the EVS, mathematics and 5th to 10th there are three core subjects namely mathematics, science and social science.

NCF - 2005 has a number of special features and they are :

- connecting knowledge to life activities
- learning to shift from rote methods
- enriching the curriculum beyond textbooks
- learning experiences for the construction of knowledge
- making examinations flexible and integrating them with classroom experiences
- caring concerns within the democratic policy of the country
- making education relevant to the present and future needs.
- softening the subject boundaries-integrated knowledge and the joy of learning
- Making the child as the constructor of knowledge

© KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

The new books are produced based on three fundamental approaches namely, constructive approach, Spiral approach and Integrated approach.

The learner is encouraged to think, engage in activities, master skills and competencies. The materials presented in these books are integrated with values. The new books are not examination oriented in their nature. On the other hand they help the learner in the all round development of his/her personality, thus help him/her become a healthy member of a healthy society and a productive citizen of this great country, India.

The most important objectives of teaching language are listening, speaking, reading, writing and reference work. These skills have been given a lot of importance in all the language textbooks. along with the inculcation of these skills, fundamental grammar, opportunities for learners to appreciate beauty and imbibe universal life values have been integrated in language textbooks. When learners master these competencies, they would stop studying textbooks for the sake of passing examinations. In order to help learners master these competencies, a number of paired and group activities, assignments and project work have been included in the textbooks. It is expected that these activities would help learner master communicative skills. Ultimately, it is expected that students master the art of learning to learn and make use of these competencies in real life.

The Textbook Society expresses grateful thanks to the chairpersons, writers, scrutinisers, artists, staff of DIETs and CTEs and the members of the Editorial Board and printers in helping the Text Book Society in producing these textbooks. A few works of some writers and poets have been included in these textbooks. The textbook society is extremely grateful to them for giving their consent for the inclusion of these pieces in the textbooks.

NOT TO BE REPUBLISHED
©KTBS

Prof. G.S. Mudambadithaya
Co-ordinator
Curriculum Revision and
Textbook Preparation
Karnataka Textbook Society®
Bengaluru, Karnataka.

Nagendra Kumar
Managing Director
Karnataka Textbook Society®
Bengaluru, Karnataka.

प्राक्कथनम्

''भाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती'' इति उक्त्यनुसारेण संस्कृतभाषा प्राचीनकालादपि ग्रान्थिकभाषा व्यवहारभाषा च अस्ति । वैदेशिकानां आक्रमणेन, प्रशासनेन च जनमानसत: किञ्चित् दूरं गतापि समग्रे जगति संस्कृतानुरागिणां शिक्षकाणां संस्कृतप्रचारसंस्थानाम् च निरन्तरप्रयत्नात्, सा व्यवहारपथे आनीयमाना अस्ति । अत: संस्कृताभिमानिन: पुनरपि एतां भाषां सादरम् अधीयमाना: सन्ति ।

कर्णाटक प्रशासनस्य आदेशानुसारं संस्कृतस्य अध्ययनार्थं भाषाज्ञानार्थं च पाठयोजना, मार्गदर्शकप्रश्नपत्रिकास्वरूपम् पदकोष: च अध्यापकेभ्य: साहाय्यार्थं प्रदत्त: अस्ति । २००५ तम वर्षस्य राष्ट्रियपाठ्यक्रमस्य नियमानुसारं रचितम् इदं पाठ्यपुस्तकम् अनधीतसंस्कृतानाम् अपि सहायकं भवेत् इति अस्माकम् आशय: । पाठ्यपुस्तकनिर्माणे साहाय्यं कृतवद्भ्य: सर्वेभ्य: कृतज्ञता समर्प्यते ।

बेङ्गलूरु

पि श्रीधर आचार्य:

अध्यक्ष:

पाठ्यपुस्तकरचना समिति:

अध्यापकेभ्य: सूचना :–

१. अर्धमासं यावत् सेतुपाठ: भवेत् ।

२. आरम्भे ''गुरूपदेश:'' इति उपनिषद्भाग: अस्ति । एतत् केवलं अध्ययनार्थं भवति न परीक्षानिमित्तम् ।

३. 'समुचितं पदं चिनुत' इत्यत्र कदाचित् पाठान्तर्गता: अंशा: अपि प्रश्नरूपेण भवितुम् अर्हन्ति ।

४. श्लोकतात्पर्यं लिखत, दीर्घम् उत्तरं लिखत, इत्येतदुभयमपि मातृभाषया भवितुमर्हति।

५. एकैकस्य पाठस्य अन्ते 'अवधेयांश: क्रियाकलाप:' इति कश्चन भाग: प्रदत्त: । अयं केवलम् अभ्यासार्थमेव । परीक्षावसरे तद्विषये प्रश्ना: नैव प्रष्टव्या: ।

६. अन्ते मार्गदर्शिनी प्रश्नपत्रिका प्रदत्ता । सा केवलं मार्गदर्शनार्थम् ।

७. गद्यपाठान्तर्गता: श्लोका: 'श्लोकतात्पर्यं लिखत' इत्यत्र प्रश्नरूपेण नैव देया: ।

८. लेखनकलां पठनकलां च वर्धयितुम् उक्तलेखनं पाठवाचनादीनि पद्यानां गायनं नाटकानां अभिनयं च छात्रद्वारा कारयितुं, शक्यानि ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पाठ्यपुस्तकरचनासमितिः

अध्यक्षः

श्री पि.श्रीधराचार्यः, एम्,ए,(संस्कृते इतिहासे च), बि.एड्. प्रधानाचार्यः, श्रीमद्भुवनेन्द्रप्रौढशाला का-र्कळ, उडुपि मण्डलम्।

सदस्याः

विद्वान् ए.एस्.के.वसिष्ठः, एम्.ए.बि.एड्. संस्कृतप्राध्यापकः, सिलिकान् पदवीपूर्वमहाविद्यालयः कोणनकुण्टे, बेङ्गलूरु.

विद्वान् परमेश्वर.वि.भट्टः, एम्.ए.बि.एड्. संस्कृताध्यापकः, स.बा.प.पू.का.हासनम् ।

विद्वान् जयराम भट्टः, एम्.ए.बि.एड्. संस्कृताध्यापकः, महाराज स.प.पू.का.मैसूरु ।

विद्वान् चिदानन्दस्वामी सि. हिरेमठ, एम्.ए.बि.एड्. श्रीबसवेश्वर नूतन प्रौढशाला, बागलकोटे ।

विद्वान् महेश नरसिंह भट्टः , एम्.ए. बि.एड्. के.एन्.के.बालिकाप्रौढशाला, धारवाड.

श्री गुल्जारः, चित्रकलाशिक्षकः, स.प्रौ.शाला, दोड्डशिवरा, मालूरु, कोलार.

परिशीलक

विद्वान् बैलूरु नारायण तन्त्री, एम्.ए.बि.एड्. निवृत्तः संस्कृताध्यापकः, केनरा प्रौढशाला, मङ्गलूरु ।

सम्पादकः

डा. कोटेमने रामचन्द्र भट्टः, निर्देशकः, वेदविज्ञानशोधसंस्थानम्, बेङ्गलूरु.

प्रमुखसंयोजकः

प्रो.जि.एस्.मुडम्बडित्तायः, क.प.पु.सङ्घः रि, बेङ्गलूरु ।

प्रमुख मार्गदर्शकौः

श्री नागेंद्र कुमार, व्यवस्थापक निर्देशकः, क.प.पु.सङ्घःरि, बेङ्गलूरु.

श्रीमती सि. नागमणी, उपनिर्देशकः क.प.पु.सङ्घःरि, बेङ्गलूरु.

संयोजकः

श्रीमती. एस्. एन्. लीलावती, ज्येष्ठसहायक निर्देशकः, क.प.पू.सङ्घः रि, बेङ्गलूरु ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

About the Revision of Textbooks

Honourable Chief Minister Sri Siddaramaiah who is also the Finance Minister of Karnataka, in his response to the public opinion about the new textbooks from standard I to X, announced, in his 2014-15 budget speech of constituting an expert-committee, to look into the matter. He also spoke of the basic expectations there in, which the textbook experts should follow: “The textbooks should aim at inculcating social equality, moral values, development of personality, scientific temper, critical acumen, secularism and the sense of national commitment”, he said.

Later, for the revision of the textbooks from class I to X, the Department of Education constituted twenty seven committees and passed an order on 24-11-2014. The committees so constituted were subject and class-wise and were in accordance with the standards prescribed. Teachers who are experts in matters of subjects and syllabi were in the committees.

There were already many complaints, and analyses about the textbooks. So, a freehand was given in the order dated 24-11-2014 to the responsible committees to examine and review text and even to prepare new text and revise if necessary. Eventually, a new order was passed on 19-9-2015 which also gave freedom even to re-write the textbooks if necessary. In the same order, it was said that the completely revised textbooks could be put to force from 2017-18 instead of 2016-17.

Many self inspired individuals and institutions, listing out the wrong information and mistakes there in the text, had sent them to the Education Minister and to the Textbook Society. They were rectified. Before rectification we had exchanged ideas by arranging debates. Discussions had taken place with Primary and Secondary Education Teachers’ Associations. Questionnaires were administered among teachers to pool up opinions. Separate meetings were held with teachers, subject inspectors and DIET Principals. Analytical opinions had been collected. To the subject experts of science, social science, mathematics and languages, textbooks were sent in advance and later meetings were held for discussions. Women associations and science related organisations were also invited for discussions. Thus, on the basis of inputs received from various sources, the textbooks have been revised where ever necessary.

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

Another important aspect has to be shared here. We constituted three expert committees. They were constituted to make suggestions after making a comparative study of the texts of science, mathematics and social science subjects of central schools (NCERT), along with state textbooks. Thus, the state text books have been enriched based on the comparative analysis and suggestions made by the experts. The state textbooks have been guarded not to go lower in standards than the textbooks of central schools. Besides, these textbooks have been examined along side with the textbooks of Andhra Pradesh, Kerala, Tamil Nadu and Maharashtra states.

Another clarification has to be given here. Whatever we have done in the committees is only revision, it is not the total preparation of the textbooks. Therefore, the structure of the already prepared textbooks have in no way been affected or distorted. They have only been revised in the background of gender equality, regional representation, national integrity, equality and social harmony. While doing so, the curriculum frames of both central and state have not been transgressed. Besides, the aspirations of the constitution are incorporated carefully. Further, the reviews of the committees were once given to higher expert committees for examination and their opinions have been inculcated into the textbooks.

Finally, we express our grateful thanks to those who strived in all those 27 committees with complete dedication and also to those who served in higher committees. At the same time, we thank all the supervising officers of the Textbook Society, who sincerely worked hard in forming the committees and managed to see the task reach its logical completion. We thank all the members of the staff who co-operated in this venture. Our thanks are also to the subject experts and to the associations who gave valuable suggestions.

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

Sri M. P. Madegowda
Managing Director
Karnataka Textbook Society
Bengaluru.

Prof. Baraguru Ramachandrappa
Chairman-in-Chief
State Textbook Revision Committee
Bengaluru.

परिष्करणसमितिः

१. **प्रो. बरगूरु रामचन्द्रप्पः,** सर्वाध्यक्षः, राज्यपठ्यपुस्तकपरिष्करणसमितिः, बेंगळूरु।

२. **प्रो. शिवराजप्पः**, अध्यक्षः, पठ्यपुस्तकपरिष्करणसमितिः,प्राध्यापकः, महाराज कालेजु, मैसूरु विश्वविद्यालयः, मैसूरु।

सदस्याः

१. **डा. नञ्जुण्डय्यः,** प्रांशुपालः श्री कालभैरवेश्वर संस्कृतवेदआगमशिक्षण महाविद्यालय. श्री आदिचुञ्चनगिरिक्षेत्रम्, नागमङ्गल ताल्लूकु।

२. **श्री एच्.एम्.सुधीरः,** संस्कृत शिक्षकः, स.बा.प.पू. कालेज्, अरकलगूडु, हासन मण्डलम्।

३. **श्री गजानन नारायण भट्टः,** संस्कृत शिक्षकः, इन्दिरा प्रियदर्शिनि बालिका प्रौढशाला, जे.पि. नगर बेङ्गलूरु।

४. **डा.राघवेन्द्र भट्टः क्यादगि,** संस्कृत शिक्षकः, सर्वकारीय प्रौढशाला, सारक्कि, बेंगलूरु.

५. **श्री हजरत् अली. यु,** उपन्यासकः, ललितकलाविभाग. तुमकूरुविश्वविद्यालयः, तुमकूरु।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

परिष्करणोन्नतसमितिः

१. **डा. एच्.वि.वेणुगोपाल,** निवृत्त प्रांशुपालः संस्कृत प्राध्यापकः, न्याषनल् कालेज् बसवनगुडि बेंगळूरु।

२. **डा. जे.श्रीनिवासमूर्ति,** निवृत्त प्रांशुपालः एं.इ.एस्.कालेज्, मल्लेश्वरं, बेङ्गलूरु।

प्रमुखमार्गदर्शकौ-

श्री एम्. पि. मादेगौड, व्यवस्थापकनिर्देशकः, क.प.पु.सङ्घः(रि), बेङ्गलूरु।

श्रीमती एम्. डि. उषा, उपनिर्देशिका, क.प.पु. सङ्घः (रि) बेङ्गलूरु।

संयोजिका

श्रीमती सुमा बि.के, ज्येष्ठसहायकनिर्देशिका, क.प.पु.सङ्घः(रि), बेङ्गलूरु।

ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಜಾಲಸ್ಥಾನಗಳು

ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಪ್ರಚಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಹಲವಾರು ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಅಂತರ್ಜಾಲದ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ. ಕೆಲವೊಂದು ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು pdf ರೂಪದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಜಾಲಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಜವಹರ್ ಲಾಲ್ ನೆಹರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ (JNU) ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರವು 2001 ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಯ್ತು. ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಹಲವಾರು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ.ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ multimedia & e-learning ಮತ್ತು ಸಂಧಿ, ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಜಂತ generator. ಧಾತುಗಳನ್ನು ಅಕಾರಾದಿಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೀಲಿ ಮಣೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಒತ್ತಿದಾಗ ಆ ಧಾತುವಿನ ಎಲ್ಲ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ... ಇದು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ.ಸಂಕೇತ: www.jnu.ac.in (special Centre for Sanskrit studies)

ಸಂಸ್ಕೃತ ಜಗತ್ – ಇದು ಈ–ಪತ್ರಿಕೆ. 38 ಪುಟಗಳ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಇದಾಗಿದೆ. ಸಂಕೇತ: www.sanskritjagat.com ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಜಾಲಸ್ಥಾನ Sanskrit.safire.com ಇಲ್ಲಿ ದೇವೀಮಹಾತ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ನೂರಾರು ಪುಸ್ತಕಗಳು pdf ರೂಪದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ. ವೇದಗಳು ಧ್ವನಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ.

Spokensanskrit.de ಇದೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೀಷ ಕೋಷವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು online hypertext Sanskrit dictionary ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟಂಕನ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದು ಆ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ/ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುವುದು.

http://www.speaksanskrit.org ಇದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ವಿಶ್ವವಾಣೀ ಎಂಬ ಇ–ಪತ್ರಿಕೆ . ನಾಲ್ಕು ಮಾಸಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹಳೆಯ ಸಂಚಿಕೆಗಳು ಲಭ್ಯ. ಇದು ಅಮೆರಿಕಾದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇದರ ಪ್ರಥಮ ಸಂಚಿಕೆ 29ಜೂನ್ 2007ರ ಗುರುಪೂರ್ಣಿಮೆಯಂದು ಲೋಕಾರ್ಪಣವಾಯಿತು.

ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿರುವ ಸುಧರ್ಮಾ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಈ –ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ, ಅದರ ಸಂಕೇತ http://sudharma.epapertoday.com

ಗುಜರಾತಿನ ವಡೋದರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುತ್ತಿರುವ ದ್ವಿತೀಯ ದೈನಿಕ. ಸಂಸ್ಕೃತವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಮ್ ಅದರ ಸಂಕೇತ: http://www.sanskritvartmanpatram.com

ಜಯತು ಸಂಸ್ಕೃತಮ್ ಜಯತು ಮನುಕುಲಮ್

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

गुरूपदेशः

वेदम् अनूच्य आचार्यः अन्तेवासिनम् अनुशास्ति । सत्यं वद । धर्मं चर ।

स्वाध्यायात् मा प्रमदः ।

आचार्याय प्रियं धनम् आहृत्य प्रजातन्तुं माव्यवच्छेत्सीः । सत्यात् न प्रमदितव्यम्।

धर्मात् न प्रमदितव्यम् । कुशलात् न प्रमदितव्यम् । भूत्यै न प्रमदितव्यम् ।

स्वाध्याय- प्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् ।

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम् ।

मातृदेवो भव । पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव । अतिथिदेवो भव।

यानि अनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि नो इतराणि।

यानि अस्माकं सुचरितानि तानि त्वया उपास्यानि, नो इतराणि ।

श्रद्धया देयम् । अश्रद्धया अदेयम् । श्रिया देयम्। ह्रिया देयम् ।

भिया देयम् । संविदा देयम् ।

अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्।

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ताः आयुक्ताः।

अलूक्षाः धर्मकामाः स्युः, यथा ते तत्र वर्तेरन् तथा तत्र वर्तेथाः ।

एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा वेदोपनिषत्।

एतदनुशासनम् । एवमुपासितव्यम् ।

- तैत्तिरीयोपनिषत्।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

Foreword

In the pursuit of fostering a healthier and more balanced educational journey, we present this initiative aimed at reducing the weight of school bags. Education is the cornerstone of progress and it is our responsibility to ensure that the pursuit of knowledge is accompanied by the wellbeing of students.

As a first step, to reduce the burden of heavy bags, the School Education Department, Government of Karnataka has decided to print semester-wise textbooks in 2 parts i.e, Summative Assessment 1 and 2. This intervention will help significantly in reducing the weight of school bags.

This endeavour signifies a paradigm shift, acknowledging the strain posed by bulky bags on students.

©KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

Manjushree. N, IAS
Managing Director
Karnataka Textbook Society (R)

पाठानुक्रमणिका

क्र.सं		पाठा:	पुठसंख्या
१.	प्रथम: पाठ:	शरणं प्रपद्ये (कण्ठपाठ: करणीय:)	१ - ६
२.	द्वितीय: पाठ:	सुबन्तम्	७ - १८
३.	तृतीय: पाठ:	सिद्धारूढभारती	१९ - २२
४.	चतुर्थ: पाठ:	कृदन्ताव्ययानि	२३ - २७
५.	पञ्चम: पाठ:	तिङन्तम् उपसर्गा:च	२८ - ३५
६.	षष्ठ: पाठ:	छन्द:	३६ - ३९
७.	सप्तम: पाठ:	पत्रलेखनम्	४० - ४२
८.	अष्टम: पाठ:	परोपकार: पुण्याय	४३ - ४९
९.	नवम: पाठ:	सन्धि:	५० - ५७
१०.	दशम: पाठ:	अलङ्कार:	५८ - ६०
११.	एकादश: पाठ:	विस्मृतभेदा: सन्त:	६१ - ६५
१२.	द्वादश: पाठ:	प्रबन्धा:	६६ - ६८
१३.	त्रयोदश: पाठ:	मूर्तिपूजारहस्यम्	६९ - ७५
१४.	चतुर्दश: पाठ:	प्रयोगा:	७६ - ८०
१५.	पञ्चदश: पाठ:	अनुवादा:	८१ - ८२

	पूरकपाठ:	
१.	गतानुगतिको लोक:	८३
	परिशिष्टम्	
१.	सेतुपाठ:	८४ - ८५
२.	वाक्यरचना कौशलम् (चित्रकथा)	८६ - ९०
३.	गद्यावगाहनम्	९१ - ९४
४.	प्रश्नपत्रिकास्वरूपम्	९५ - ९६
५.	मार्गदर्शिनी प्रश्नपत्रिका	९७ - १०२
६.	पदकोशा:	१०३ - १०६
७.	पाठयोजना	१०७ - १०८

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

प्रथमः पाठः

शरणं प्रपद्ये

P7F6B7

कण्ठपाठः करणीयः

नमो नमः शर्वसुताय तस्मै
नमो नमो विघ्ननिवारकाय ।
नमो नमः शीघ्रवरप्रदाय
नमो नमः सर्वगणाधिपाय ।। १ ।।

नमस्ते शारदे देवि
काश्मीरपुरवासिनि ।
त्वामहं प्रार्थये नित्यम्
विद्यां बुद्धिं च देहि मे ।। २ ।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

करारविन्देन पदारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् ।
वटस्य पत्रस्य पुटे शयानं
बालं मुकुन्दं मनसा स्मरामि ।। ३ ।।

नमस्तस्मै भगवते अर्हते
सम्यक् सम्बुद्धाय।
बुद्धं शरणं गच्छामि
धर्मं शरणं गच्छामि
सङ्घं शरणं गच्छामि।। ४ ।।

नमो अर्हन्तानां

नमः सिद्धानां

नमः आर्याणाम्

नमः उपाध्यायानाम्

नमो लोके सर्वसाधूनाम् ।। ५ ।।

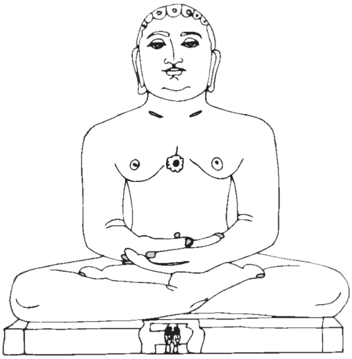

अन्वयार्थः

१. शर्वसुताय = शिवस्य पुत्राय, तस्मै = गणेशाय, नमो नमः = नमस्कारः, विघ्ननिवारकाय = प्रत्यूहनाशकाय, नमो नमः = नमस्कारः, शीघ्रवरप्रदाय = झटित्येव अनुग्रहदायकाय, नमो नमः = नमस्कारः, सर्वगणाधिपाय = सकलगणाध्यक्षाय, नमो नमः = नमस्कारः ।

२. काश्मीरपुरवासिनि = काश्मीरदेशनिवासिनि, शारदा देवि = भगवति सरस्वति, ते नमः = भवतीं वन्दे । अहं, त्वाम् = भवतीं, नित्यम् = सर्वदा, प्रार्थये = याचे । मे = मम कृते, विद्यां = ज्ञानम्, बुद्धिं = सन्मतिं च देहि = प्रयच्छ

३. करारविन्देन = हस्तकमलेन, पदारविन्दम् = चरणकमलम् मुखारविन्दे = मुखकमले, विनिवेशयन्तम् = स्थापितवन्तम्, वटस्य पत्रस्य पुटे शयानम् = न्यग्रोधपर्णस्य उपरि योगनिद्रां कुर्वन्तम् बालम् = बालकम्, मुकुन्दम् = कृष्णम्, मनसा = चेतसा, स्मरामि = ध्यायामि ।

४. सम्यक् सम्बुद्धाय = समीचीनतया ज्ञानं प्राप्तवते, भगवते = भगवत्स्वरूपाय, तस्मै अर्हते = तस्मै बुद्धाय, नमः = नमस्कारः, बुद्धं शरणं गच्छामि धर्मं शरणं गच्छामि, सङ्घं शरणं गच्छामि ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

५. अर्हन्तः = ज्ञानिनाम् (कृते) नमः= नमस्कारः। सिद्धानां=सिद्धपुरुषाणां (कृते) नमः = नमस्कारः । आर्याणां = सुसंस्कृतानां (कृते) नमः= नमस्कारः । उपाध्यायानां = अध्ययनशीलानां (कृते) नमः= नमस्कारः। लोके = जगति सर्वः = सकलः साधूनां = साधकानां (कृते) नमः = नमस्कारः।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. शर्वसुतः कः?

२. काश्मीरपुरवासिनी का ?

३. मुकुन्दः कुत्र शयनं करोति ?

४. अर्हन् कः ?

२. संयोज्य लिखत ।

	अ	आ
१.	गणेशः	काश्मीरपुरवासिनी
२.	शारदा	श्रीकृष्णः
३.	मुकुन्दः	शीघ्रवरप्रदः

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३. वाक्यं रचयत ।

१. नमः २. त्वाम् ३. पुत्रः ४. वन्दे

४. चतुर्थं पदं लिखत ।

१. काश्मीरपुरवासिनी - शारदा, सर्वगणाधिपः__________।

२. करः - हस्तः, मुखम् __________ ।

३. बालम् - द्वितीयाविभक्तिः, वटस्य__________ ।

५. समानार्थकपदं लिखत ।

१. विघ्नः २. इन्दुः ३. नभः ४.अरविन्दम्

६. विरुद्धार्थकपदं लिखत ।

१. शीघ्रम् २. धीरः ३.निन्दा

७. अन्यलिङ्गपदं लिखत ।

१. तस्मै २. देवः ३. बालः

८. विग्रहवाक्यं विलिख्य समासनाम लिखत ।

१. शर्वसुत २. काश्मीरपुरम् ३. मुखारविन्दम्

९. समूहेतरपदं लिखत ।

१. गणाधिपः, विघ्नेश्वरः, महेशः, गणेशः

२. नमस्ते, प्रपद्ये, प्रार्थये, स्मरामि

३. नमः, रामः, बालः, पुत्रः

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

१०. रेखाङ्कितपदमाधारीकृत्य प्रश्नवाक्यनिर्माणं कुरुत ।

१. शीघ्रवरप्रदाय नमो नमः।

२. मुकुन्दं मनसा स्मरामि ।

३. बुद्धं शरणं गच्छामि।

४. नमो लोके सर्वसाधूनाम् ।

***

अवधेयांशः

१.**कोषः -** १. गणाधिपः - विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः ।

२. कृष्णः - विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्रवाः ।

२.

यल्लिङ्गं यद्वचनं या च विभक्तिः विशेष्यस्य ।
तल्लिङ्गं तद्वचनं सा च विभक्तिः विशेषणस्यापि ।।

३. पद (गतौ) धातोः लट् लकारस्य रूपाणि ।

पद्यते	पद्येते	पद्यन्ते
पद्यसे	पद्येथे	पद्यध्वे
पद्ये	पद्यावहे	पद्यामहे

डुदाञ् (दाने) इति धातोः लोट् लकाररूपाणि ।

ददातु - दत्तात्	दत्ताम्	ददतु
देहि - दत्तात्	दत्तम्	दत्त
ददानि	ददाव	ददाम

४. **किम्' इति शब्दः प्रश्नार्थकः । तस्य रूपैः सह चित् - चन योजनेन अनिश्चितार्थकत्वं सिद्ध्यति । यथा वा -**

१. काचित् गायति । (अत्र का गायति इति निश्चयः नास्ति ।)

२. कश्चन अभिनयति । (अत्र कः अभिनयति इति निश्चयः नास्ति ।)

३. बालः केनचित् सह क्रीडति । (अत्र केन सह क्रीडति इति निश्चयः नास्ति।) एतादृशः अर्थः अनिश्चितार्थकः।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

१. सूक्तं पदं मञ्जूषातः चित्वा लिखत ।

काशीनगरे कश्चन ________ ब्राह्मणः आसीत् । तस्य ________ पुत्रौ आस्ताम् । सः ज्येष्ठाय ________ सर्वं धनं दत्तवान्। कनिष्ठं ________ विद्यार्जनाय गुरुकुलं प्रेषितवान् । ज्येष्ठः पुत्रः ________ दिवसेषु एव ________ धनस्य व्ययं कृत्वा दरिद्रोऽभवत्। ________ पुत्रेण सम्यक् अध्ययनं कृतम् । सः स्वपाण्डित्येन ________ धनं सम्पाद्य सुखेन अवसत् । अतः विद्यावान् ________ सुखं प्राप्नोति ।

सर्वस्य, पुत्रम्, द्वौ, पुरुषः, कतिपयेषु , अधिकम्, सर्वविद्यापारङ्गतः, पुत्राय, कनिष्ठेन ।

२. दत्तमुदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थलं पूरयत ।

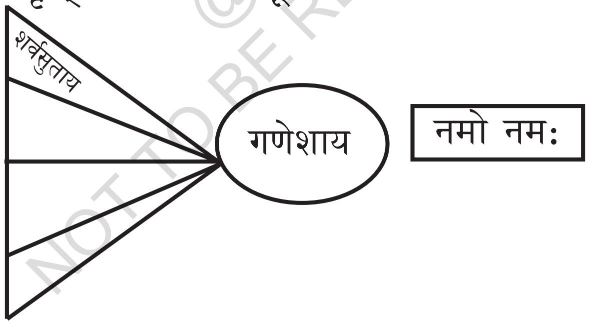

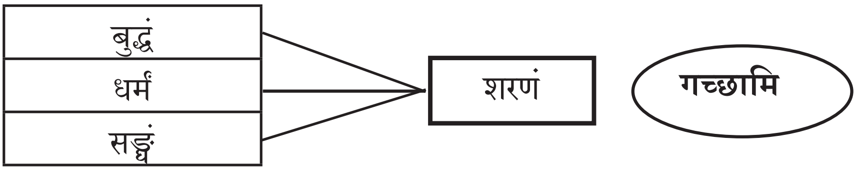

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

द्वितीयः पाठः

सुबन्तम्

यस्य अन्ते सुप् प्रत्ययः भवति तत् पदं सुबन्तम् । प्रातिपदिकं सुबन्तस्य मूलं रूपम् । प्रातिपदिकेभ्यः सुप् प्रत्ययाः भवन्ति । एते सुप् प्रत्ययाः सप्तसु विभक्तिषु आहत्य एकविंशतिसंख्याकाः भवन्ति । अत्र केचन सुबन्तशब्दाः प्रदत्ताः।अवश्यं कण्ठपाठः करणीयः ।

इ कारान्तः पुंलिङ्गः 'पति' शब्दः

विभक्तिः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	पतिः	पती	पतयः
सं.प्रथमा	हे पते	हे पती	हे पतयः
द्वितीया	पतिम्	पती	पतीन्
तृतीया	पत्या	पतिभ्याम्	पतिभिः
चतुर्थी	पत्ये	पतिभ्याम्	पतिभ्यः
पञ्चमी	पत्युः	पतिभ्याम्	पतिभ्यः
षष्ठी	पत्युः	पत्योः	पतीनाम्
सप्तमी	पत्यौ	पत्योः	पतिषु

वि.सू. समासान्ते पतिशब्दः 'कवि' शब्दवत् भवति ।

यथा- भूपतिः, नरपतिः, श्रीपतिः ।

ऋकारान्तः पुंलिङ्गः 'पितृ' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	पिता	पितरौ	पितरः
सं.प्र.वि.	हे पितः	हे पितरौ	हे पितरः

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

द्वि.वि.	पितरम्	पितरौ	पितॄन्
तृ.वि.	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
च.वि.	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
पं.वि.	पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
ष.वि.	पितुः	पित्रोः	पितॄणाम्
स.वि.	पितरि	पित्रोः	पितृषु

१. एवं मातृशब्दः, दुहितृशब्दः च स्त्रीलिङ्गशब्दौ । अतः द्वितीयाविभक्तिबहुवचने मातॄः दुहितॄः इति रूपं भवति । अन्यत् सर्वं पितृशब्दवत् ।

२. नेतृ, दातृ, गन्तृ इत्यादीनां कृदन्तशब्दानां प्रथमाविभक्तौ द्वितीयाविभक्तौ च अकारस्य दीर्घः अधिकः भवति । उदा- नेता नेतारौ नेतारः । एवमेव स्वसृ शब्दः भवति । किन्तु द्वितीया विभक्तिबहुवचने स्वसॄः इति रूपं भवति ।

- **ई कारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'जननी' शब्दः**

विभक्तिः	**ए.व.**	**द्वि.व.**	**ब.व.**
प्र.वि.	जननी	जनन्यौ	जनन्यः
सं.प्र.वि.	हे जननि	हे जनन्यौ	हे जनन्यः
द्वि.वि.	जननीम्	जनन्यौ	जननीः
तृ.वि.	जनन्या	जननीभ्याम्	जननीभिः
च.वि.	जनन्यै	जननीभ्याम्	जननीभ्यः
पं.वि.	जनन्याः	जननीभ्याम्	जननीभ्यः
ष.वि.	जनन्याः	जनन्योः	जननीनाम्
स.वि.	जनन्याम्	जनन्योः	जननीषु

एवमेव गौरी, वाणी, सखी, कुमारी, इत्यादयः शब्दाः ज्ञेयाः ।

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

- **उकारान्तः नपुंसकलिङ्गः ' मधु' शब्दः**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	मधु	मधुनी	मधूनि
सं.प्र.वि.	हे मधो/हे मधु	हे मधुनी	हे मधूनि
द्वि.वि.	मधु	मधुनी	मधूनि
तृ.वि.	मधुना	मधुभ्यां	मधुभिः
च.वि.	मधुने	मधुभ्यां	मधुभ्यः
पं.वि.	मधुनः	मधुभ्यां	मधुभ्यः
ष.वि.	मधुनः	मधुनोः	मधूनां
स.वि.	मधुनि	मधुनोः	मधुषु

एवमेव - मृदु, स्वादु, दारु, इत्यादयः।

हलन्तशब्दाः (व्यञ्जनान्ताः)

तकारान्तः पुंलिङ्गः 'मरुत्' शब्दः

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	मरुत्	मरुतौ	मरुतः
सं.प्र.वि.	हे मरुत्	हे मरुतौ	हे मरुतः
द्वि.वि.	मरुतम्	मरुतौ	मरुतः
तृ.वि.	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
च.वि.	मरुते	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः
पं.वि.	मरुतः	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः
ष.वि.	मरुतः	मरुतोः	मरुताम्
स.वि.	मरुति	मरुतोः	मरुत्सु

एवमेव भूभृत्, कर्मकृत्, विश्वजित्, इत्यादयः शब्दाः ज्ञेयाः ।

- **च कारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'वाच्' शब्दः**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	वाक्	वाचौ	वाचः
सं.प्र.वि.	हे वाक्	हे वाचौ	हे वाचः
द्वि.वि.	वाचम्	वाचौ	वाचः
तृ.वि.	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
च.वि.	वाचे	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
पं.वि.	वाचः	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
ष.वि.	वाचः	वाचोः	वाचाम्
स.वि.	वाचि	वाचोः	वाक्षु

एवमेव त्वच्, जलमुच्, शब्दाः ज्ञेयाः।

- **त कारान्तः पुंलिङ्गः ' भवत् ' शब्दः (अत् अन्तः)**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	भवान्	भवन्तौ	भवन्तः
सं.प्र.वि.	हे भवन्	हे भवन्तौ	हे भवन्तः
द्वि.वि.	भवन्तम्	भवन्तौ	भवतः
तृ.वि.	भवता	भवद्भ्याम्	भवद्भिः
च.वि.	भवते	भवद्भ्याम्	भवद्भ्यः
पं.वि.	भवतः	भवद्भ्याम्	भवद्भ्यः
ष.वि.	भवतः	भवतोः	भवताम्
स.वि.	भवति	भवतोः	भवत्सु

एवमेव भगवत्, श्रीमत्, धीमत्, धनवत्, रूपवत् इत्यादयः ।

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

- **ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'भवती' शब्दः ।**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	भवती	भवत्यौ	भवत्यः
सं.प्र.वि.	हे भवति	हे भवत्यौ	हे भवत्यः
द्वि.वि.	भवतीम्	भवत्यौ	भवतीः
तृ.वि.	भवत्या	भवतीभ्याम्	भवतीभिः
च.वि.	भवत्यै	भवतीभ्याम्	भवतीभ्यः
पं.वि.	भवत्याः	भवतीभ्याम्	भवतीभ्यः
ष.वि.	भवत्याः	भवत्योः	भवतीनाम्
स.वि.	भवत्यां	भवत्योः	भवतीषु

- **नकारान्तः पुंलिङ्गः 'गुणिन्' शब्दः ।**

(इन् अन्तः)

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	गुणी	गुणिनौ	गुणिनः
सं.प्र.वि.	हे गुणिन्	हे गुणिनौ	हे गुणिनः
द्वि.वि.	गुणिनम्	गुणिनौ	गुणिनः
तृ.वि.	गुणिना	गुणिभ्याम्	गुणिभिः
च.वि.	गुणिने	गुणिभ्याम्	गुणिभ्यः
पं.वि.	गुणिनः	गुणिभ्याम्	गुणिभ्यः
ष.वि.	गुणिनः	गुणिनोः	गुणिनाम्
स.वि.	गुणिनि	गुणिनोः	गुणिषु

एवमेव - योगिन्, विद्यार्थिन्, स्वामिन्, धर्मिन्, न्यायवादिन्, अधिकारिन् इत्यादयः ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

- **नकारान्तः पुंलिङ्गः 'राजन्' शब्दः**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	राजा	राजानौ	राजानः
सं.प्र.वि.	हे राजन्	हे राजानौ	हे राजानः
द्वि.वि.	राजानम्	राजानौ	राज्ञः
तृ.वि.	राज्ञा	राजभ्यां	राजभिः
च.वि.	राज्ञे	राजभ्यां	राजभ्यः
पं.वि.	राज्ञः	राजभ्यां	राजभ्यः
ष.वि.	राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञाम्
स.वि.	राज्ञि/राजनि	राज्ञोः	राजसु

- **स कारान्तः पुंलिङ्गः 'विद्वस्' शब्दः**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	विद्वान्	विद्वांसौ	विद्वांसः
सं.प्र.वि.	हे विद्वन्	हे विद्वांसौ	हे विद्वांसः
द्वि.वि.	विद्वांसम्	विद्वांसौ	विदुषः
तृ.वि.	विदुषा	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
च.वि.	विदुषे	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
पं.वि.	विदुषः	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
ष.वि.	विदुषः	विदुषोः	विदुषाम्
स.वि.	विदुषि	विदुषोः	विद्वत्सु

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

- **स कारान्तः नपुंसकलिङ्गः ‘मनस्’ शब्दः ।**

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	मनः	मनसी	मनांसि
सं.प्र.वि.	हे मनः	हे मनसी	हे मनांसि
द्वि.वि.	मनः	मनसी	मनांसि
तृ.वि.	मनसा	मनोभ्याम्	मनोभिः
च.वि.	मनसे	मनोभ्याम्	मनोभ्यः
पं.वि.	मनसः	मनोभ्याम्	मनोभ्यः
ष.वि.	मनसः	मनसोः	मनसाम्
स.वि.	मनसि	मनसोः	मनस्सु

एवमेव- तमस्, तेजस्, तपस्, वयस्, यशस्, इत्यादयः ।

द कारान्तः पुंलिङ्गः एतद् शब्दः। तत् शब्दं अनुकरोति

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	एषः	एतौ	एते
द्वितीया	एतम्/एनम्	एतौ/एनौ	एतान्/एनान्
तृतीया	एतेन/एनेन	एताभ्याम्	एतैः
चतुर्थी	एतस्मै	एताभ्याम्	एतेभ्यः
पञ्चमी	एतस्मात्	एताभ्याम्	एतेभ्यः
षष्ठी	एतस्य	एतयोः/एनयोः	एतेषाम्
सप्तमी	एतस्मिन्	एतयोः/एनयोः	एतेषु

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

द कारान्तः स्त्रीलिङ्गः एतद् शब्दः।

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	एषा	एते	एताः
द्वितीया	एताम्/एनाम्	एते/एने	एताः/एनाः
तृतीया	एतया/एनया	एताभ्याम्	एताभिः
चतुर्थी	एतस्यै	एताभ्याम्	एताभ्यः
पञ्चमी	एतस्याः	एताभ्याम्	एताभ्यः
षष्ठी	एतस्याः	एतयोः/एनयोः	एतासाम्
सप्तमी	एतस्याम्	एतयोः/एनयोः	एतासु

द कारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'एतद्' शब्दः।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्रथमा	एतत्	एते	एतानि
द्वितीया	एतत्	एते	एतानि
तृतीया	एतेन/एनेन	एताभ्याम्	एतैः
चतुर्थी	एतस्मै	एताभ्याम्	एतेभ्यः
पञ्चमी	एतस्मात्	एताभ्याम्	एतेभ्यः
षष्ठी	एतस्य	एतयोः/एनयोः	एतेषाम्
सप्तमी	एतस्मिन्	एतयोः/एनयोः	एतेषु

अ कारान्तःपुंलिङ्गः 'सर्व' शब्दः । (विशेषशब्दः)

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
सं.प्र.वि.	हे सर्व	हे सर्वौ	हे सर्वे
द्वि.वि.	सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्
तृ.वि.	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः
च.वि.	सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
पं.वि.	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
ष.वि.	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
स.वि.	सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु

- आ कारान्तः स्त्रीलिङ्गः 'सर्वा' शब्दः

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
सं.प्र.वि.	हे सर्वे	हे सर्वे	हे सर्वाः
द्वि.वि.	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
तृ.वि.	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
च.वि.	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
पं.वि.	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
ष.वि.	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
स.वि.	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

अ कारान्तः नपुंसकलिङ्गः 'सर्व' शब्दः ।

विभक्तिः	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र.वि.	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि
सं.प्र.वि.	हे सर्व	हे सर्वे	हे सर्वाणि
द्वि.वि.	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि
तृ.वि.	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः
च.वि.	सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
पं.वि.	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
ष.वि.	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
स.वि.	सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अवधेयांशः

अत्र जननी शब्दम् उपयुज्य वाक्यानि प्रदत्तानि । विभक्तिक्रमेण वाक्यानां योजनं कुरुत ।

१. जनन्या सह पुत्री गच्छति ।
२. जनन्यां विश्वासः अस्ति ।
३. हे जननि ! मां रक्ष ।
४. पुत्री जनन्याः न बिभेति ।
५. जननी पुत्रीं पृच्छति ।
६. जनन्याः वचनं पुत्री शृणोति।
७. पुत्री जननीं नमति ।
८. जनन्यै वस्त्रं ददाति ।

रामो राजमणिः सदा विजयते **रामं** रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमू **रामाय** तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं **रामस्य** दासोऽस्म्यहं
रामे चित्तलयः सदा भवतु मे **भो राम** मामुद्धर ।।

१. रकार-नकारौ अथवा षकार-नकारौ समानपदे भवतः चेत् रकार-षकाराभ्यां परस्य नकारः णकारः भवति । यथा वा -

१. चतुर्णाम् = चतुर् + नाम्　　　　२.पूष्णा = पूष् + ना

२. समानपदे विद्यमानयोः रकार-नकारयोः षकार-नकारयोः वा मध्ये स्वराःयरलवाः कवर्गः पवर्गः एते वर्णाः भवन्ति चेत् नकारस्य णकारः भवति । यथा -

रामाणाम्, गुरुणा,

३. समासे कृते समस्तपदं संज्ञा भवति चेत् पूर्वपदस्थ रकारषकाराभ्यां परस्य नकारस्य णकारः भवति । यथा वा - शूर्पणखी, खरणासः

४. निमित्ते सत्यपि पदान्तस्य नकारस्य णकारः न भवति । यथा वा - रामान् ।

उदाहरणानुसारं लिखत।　　यथा वा - पुरुषेण (✓)　　(✓/✗)

१. भीषनः (　　)　　२. आकर्षणम् (　　　)

३. परिनामः (　　　)　　४. किरनः (　　)

५. श्रवणम् (　　)　　६. गच्छन् (　　)

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

- **सूक्तं पदं मञ्जूषातः चित्वा लिखत ।**

पुरा अमरशक्तिः नाम .... (राजन्- प्रथमा,वि) आसीत् । तस्य .... (राजन् षष्ठी,वि) पुत्राः .... (अज्ञानिन्- प्रथमा,वि) आसन् । एतेन नितरां चिन्तितस्य तस्य राज्ञः समीपमागतेन .... (मन्त्रिन्-तृतीया,वि) कश्चनोपायः कथितः । तदनुसारं राजा घोषकद्वारा घोषणं कारितवान् यत् “यः कोऽपि मदीयान् मूर्खान् पुत्रान् ....

(विद्वस्-द्वितीया,वि) करोति तस्मै अर्धराज्यं दीयते" इति । एतत् श्रुवा विष्णुशर्मा नाम ....(विद्वस्-प्रथमा,वि) .... (मनस्-सप्तमी,वि) एवम् अचिन्तयत् "एतान् राजपुत्रान् शास्त्रेषु कुशलिनः करिष्यामि" इति । सः अमरशक्तेः आस्थानमागत्य .... (राजन्-द्वितीया,वि) एवम् अवदत्-"भोः .... (राजन्- सं.प्रथमा, ... (भवत्-तृतीया,वि) अनुमतिः दीयते तर्हि तव पुत्रान् षण्मासाभ्यन्तरे एव राजनीतिनिपुणान् करिष्यामि" इति । यदा राज्ञा तथैवास्त्विति अनुमतिर्दत्ता तदा सः चतुरः .... (विष्णुशर्मन्-प्रथमा,वि) .... (प्रणिन् - षष्ठी,वि) .... (पक्षिन् षष्ठी,वि) कथाद्वारा राजपुत्रान् पण्डितान् अकरोत्।

रिक्तस्थाने मञ्जूषायां स्थितं समुचितं वर्णं संयोज्य पदबन्धं कुरुत ।

१.		र	मा	ता
२.	स		व	ती
३.	प		य	नम्
४.	र	णा		णम्
५.	सि	न्धु	रा	

ङ्ग	त्य	वी	जः	ला

*****

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

तृतीयः पाठः

सिद्धारूढभारती

L5E8L4

नवदशशतके भारतदेशे अनेके महापुरुषाः आसन्। तेषु अन्यतमः सिद्धारूढभारती। एषः कर्णाटकस्य श्रेष्ठः दार्शनिकः, स्वातन्त्र्यनेता, समाजसुधारकश्च ।

बीदर् मण्डले चलकापुरम् इति लघुग्रामः अस्ति। तत्र १८३६ तमस्य वर्षस्य मार्च् मासस्य १६ तमे दिनाङ्के शनिवासरे श्रीरामनवमी दिने सिद्धप्पस्य जन्म अभवत्। एषः गुरुशान्तप्पदेवमल्लम्मदम्पत्योः तृतीयः पुत्रः । अयं बाल्ये एव अनेकाः लीलाः अदर्शयत् । शालायां प्रथमे दिने 'ओम्' कारस्य अर्थम् अबोधयत्। आत्मविद्यासम्पादनाय अष्टमे वयसि गृहं त्यक्त्वा गुरुशोधनम् अकरोत्। अमरगुण्डस्य कट्टीमठस्य श्रीगजदण्डस्वामिनं दृष्ट्वा तस्य शिष्यः अभवत् ।

एकदा सुरपूरस्य आस्थानविद्वान् सुब्बाशास्त्री गजदण्डस्वामिनः समीपम् अगच्छत्। वेदोपनिषदध्ययने ब्राह्मणानामेव अधिकारः इत्यभिप्रायम् अमण्डयत्। तदा सिद्धः जातिवादम् अखण्डयत् । ज्ञाने सर्वेषामपि अधिकारः अस्तीति प्रत्यपादयत्। गजदण्डस्वामी सिद्धाय संन्यासदीक्षां दत्त्वा 'सिद्धारूढभारती' इति नामकरणमकरोत्।

सिद्धारूढभारती विंशतिवर्षपर्यन्तम् अखण्डं भारतं पद्भ्यां सञ्चरितवान्। पण्डितान् पामरान् उद्धृतवान्। चत्वारिंशत्तमे वयसि हुब्बल्लिनगरं प्राप्नोत्। डुमगेरि नामके स्थले वासम् अकरोत्। तच्च स्थलं कण्टकाद्यावृतं श्मशानस्थानं च आसीत्। सिध्दारूढस्य व्यक्तित्वेन जनाः आकर्षिताः। तत्र सिद्धारूढमठः निर्मितः जातिमतधर्मभाषाभेदं विना देशस्य नानाभागेभ्यः आढ्याः सामान्याश्च सागरः इव सन्निहिता : अभवन् । दीनदलिताः राजमहाराजाः सर्वे जनाः सिद्धारूढस्य भक्ताः अभवन् ।

NOT TO BE REPUBLISHED
@KTBS

उपनिषदादिसंस्कृतग्रन्थान् विचारसागरादि हिन्दीग्रन्थान् निजगुणशिवयोगिनः कैवल्यपद्धतिः इत्यादिकन्नडग्रन्थान् च अधिकृत्य श्रीसिद्धारूढभारती प्रवचनं करोति स्म। अनेके साधवः साधकाः सन्यासिनश्च सिद्धारूढस्य निकटे वसन्ति स्म। हैदराबाद् निजामस्य सम्बन्धी सय्यद् अमीन् सिद्धारूढस्य शिष्यः आसीत्। तस्मै संन्यासदीक्षां दत्त्वा कबीरदासः इति नामकरणम् अकरोत्। अक्कलकोटेशरणप्पः शिवपुत्रस्वामी इत्यादयः सिद्धारूढस्य शिष्योत्तमाः। शिरडिसाईबाबा, शिशुनाळशरीफः इत्यादयः सिद्धारूढस्य निकटसम्पर्के आसन्।

हुब्बळ्ळिनगरे प्रवृत्ते स्वातन्त्र्ययोधानाम् एकस्मिन् समावेशे १९१८ तमे वर्षे बालगङ्गाधरतिलक् महोदयः भागं गृहीतवान्। अन्यस्मिन् समावेशे १९२४ तमे वर्षे महात्मा गान्धी भागं स्वीकृतवान् । सिद्धारूढभारती उभयोः समावेशयोः अध्यक्षस्थानम् अलङ्कृत्य देशभक्तिविषये उद्बोधकं भाषणम् अकरोत्। तिलक् महोदयः स्वस्य 'कर्मयोगरहस्यं' इति ग्रन्थस्य विषये सिद्धारूढेन सह चर्चितवान् ।

शिष्यं गुरुनाथारूढम् उत्तराधिकारिणं कृत्वा सिद्धारूढभारती २१.८.१९२९ तमे दिने देहं त्यक्तवान् । तद्दिनादारभ्य अद्यपर्यन्तं सिद्धारूढमठे 'ॐ नमःशिवाय' इति मन्त्रस्य बहिरंगजपः निरन्तरम् अहर्निशं च प्रवर्तते । शिवरात्रौ महारथोत्सवः, रामनवम्यां जन्मोत्सवः, कार्त्तिकमासे दीपोत्सवः च आचर्यते।

उच्चः नीचः इति वर्गभेदः नास्ति, मानवकुलमेकमेव, परामात्मा एकः । जीवनम् अशाश्वतम् । अतः जीवनं प्रामाणिकं, त्यागमयं, विनम्रं च स्यात् । अज्ञानं दुःखकारणम् । ज्ञानमेव सुखसाधनम् इति सिद्धारूढस्य उपदेशसारः। हुब्बळ्ळिनगरे सिद्धारूढमठः प्रतिदिनं सहस्राधिकान् भक्तान् आकर्षयति । कर्णाटके, महाराष्ट्रे, गोवायाम्, आन्ध्रादिषु प्रदेशेषु पञ्चशताधिकाः सिद्धारूढमठाः सन्ति । अत्र जात्यतीतसमानसिद्धान्तः प्रसार्यते ।

सिद्धारूढनमस्तेऽस्तु स्थितप्रज्ञाय ते नमः ।
ज्ञानाय ज्ञानसिद्धाय ज्ञानगम्याय ते नमः ।।

NOT TO BE REPUBLISHED © KTBS

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. सिद्धप्पस्य पितुःनाम किम् ?

२. सिद्धारूढस्य गुरुः कः ?

३. ज्ञाने केषाम् अधिकारः अस्ति ?

४. ''कैवल्यपद्धतिः'' कस्य ग्रन्थः ?

२. इतरवचनद्वयं लिखत ।

१. .... अनेके ।

२. वर्षस्य ....।

३. सिद्धाय.................. .... ।

४. .... ग्रन्थान्।

३. समानार्थकपदं लिखत।

१. नगरम् २. सागरः ३. देहः ४. ग्रन्थः

४. विरुद्धार्थकपदं लिखत ।

१. ग्रामः २. एकः ३. आढ्याः ४. उच्चैः

५. दशवाक्यैः संस्कृतभाषया, कर्णाटकभाषया, आङ्ग्लभाषया वा उत्तरं लिखत।

१. स्वातन्त्र्यसङ्ग्रामे सिद्धारूढस्य पात्रं किम् ?

२. सिद्धारूढस्य उपदेशसारः कः ?

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

१. मञ्जूषातः सूक्तं पदं चित्वा गद्यभागं पूरयत ।

(मजूषा- वानराः, वानरान्, वानराणां, च, आसन्, भव, धाव, वानराय, नरः, भवन्तः, ज्ञान-चक्षुषी,)

एकदा एकः.............. सरोवरतटे अभ्रमत् । सः गम्भीरचिन्तने रतः आसीत्। सहसा..............शब्दैः तस्य ध्यानभङ्गः अभवत् । सः अपश्यत् यद् रक्तवर्णाः भयङ्कराः वानराः नातिदूरे .... । सः धावितुम् आरभत । तं धावन्तं दृष्ट्वा.............. अपि अनुधावितवन्तः । भीतः सः तीव्रगत्या धावितुम् आरभत । "मा..............भयं त्यक्त्वा स्थिरः.............." इति कस्यचित् वृद्धजनस्य उच्चस्वरं श्रुत्वा सः तथैव अकरोत् । तं स्थितं दृष्ट्वा वानराः अपि तत्रैव स्थितवन्तः । साहसं कृत्वा निर्भीकदृष्ट्या सः.............. अपश्यत् । तं निर्भीकं दृष्ट्वा वानरसमूहः पलायितः । अहो ! आश्चर्यम्! कीदृशः चमत्कारः ! अनेन अनुभवेन तस्य.............. उन्मीलिते । तेन ज्ञातं यत् आपत्तिभ्यः मुक्तिः पलायनेन न भवति । किं.............. जानन्ति एषः नरः कः आसीत् ? स एव स्वामीविवेकानन्दः ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्ततुरगाः
निरालम्बो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि ।
रविर्गच्छत्यन्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः
क्रियासिध्दिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे ।।

*****

Z8G1U7

चतुर्थः पाठः

कृदन्ताव्ययानि

संस्कृतभाषायां विद्यमानाः शब्दाः सुबन्ताः तिङन्ताः च इति प्रधानरूपेण द्विधा विभक्ताः । सुबन्तस्तु पुंलिङ्गस्त्रीलिङ्गनपुंसकलिङ्गरूपेण त्रिप्रकारकः भवति । अव्ययानां सर्वत्र समानरूपत्वात् निपातम् इत्यपि नामास्ति । अव्ययेषु कृदन्ताव्ययानि अपि अन्तर्भवन्ति । तेषु क्त्वान्तं, तुमुन्नन्तं, ल्यबन्तम् इति प्रमुखानि भवन्ति ।

तिङ् प्रत्ययान् विहाय धातुभ्यः विधीयमानाः सर्वे प्रत्ययाः कृत् प्रत्ययाः इति कथ्यन्ते ।

तेषु कृदन्तेषु कानिचन विशेषणानि कानिचन अव्ययानि भवन्ति । तेषु कृत्प्रत्ययेषु क्त्वा ल्यप्-तुमुन्-प्रत्ययाः अन्यतमाः ।

I. क्त्वा(त्वा) प्रत्ययः - क्त्वान्ताव्ययम्-

द्वयोः क्रिययोः समाने कर्तृकत्वे पूर्वतनक्रियावाचकधातोः क्त्वा(त्वा) प्रत्ययः भवति ।

यथा

गम् + क्त्वा गत्वा । गोपालः गृहं गत्वा पठति ।

पा + क्त्वा पीत्वा । अहं क्षीरं पीत्वा क्रीडामि ।

स्ना +क्त्वा स्नात्वा । केशवः स्नात्वा भोजनं करोति ।

दा + क्त्वा = दत्त्वा। हे मित्र, पुस्तकमिदं दत्त्वा आगच्छ ।

भू + क्त्वा भूत्वा । अहं वैद्यो भूत्वा जनसेवां करिष्यामि ।

एवं पठित्वा, अटित्वा, अर्चित्वा, कथयित्वा, क्रीडित्वा, कृत्वा, दृष्ट्वा, उक्त्वा, ज्ञात्वा, जित्वा, नीत्वा, नत्वा, धृत्वा, लब्ध्वा, इत्यादयः ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

II. ल्यप्प्रत्ययः- ल्यबन्ताव्ययम्-

यदा धातोः पूर्वम् उपसर्गः भवति तदा क्त्वा प्रत्ययस्य स्थाने तस्मिन्नेवार्थे ल्यपः (य) आदेशः भवति ।

यथाः- पा- पीत्वा नि + पा → निपीय ।

उदाः- छात्रः क्षीरं निपीय शालां गच्छति ।

भू भूत्वा, अनु + भू → अनुभूय

उदाः- गृहस्थः संसारसुखमनुभूय सन्तुष्टः भवति ।

गम् गत्वा, आ + गम् → आगत्य

उदा :- अर्चकः देवालयम् आगत्य पूजां करोति ।

स्मृ - स्मृत्वा, वि + स्मृ → विस्मृत्य

उदा :- रमेशः पुस्तकं विस्मृत्य शालाम् आगतवान् ।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

III. तुमुन् प्रत्ययः - तुमुन्नन्ताव्ययम् - धातोः तुमुन् प्रत्यययोगेन तुमुन्नन्ताव्ययानि सिध्यन्ति। क्रियामेकामुद्दिश्य क्रियान्तरं यदा उच्यते तदा उद्दिष्टक्रियावाचकधातोः तुमुन् प्रत्ययः विधीयते । यथा- कृ + तुमुन् → कर्तुम्

उदाः- यूयं सर्वे कार्यं कर्तुं गच्छत ।

नी + तुमुन् → नेतुम्

उदाः- सः पुस्तकं नेतुम् इदानीं गृहम् अगच्छत् ।

गम् + तुमुन् → गन्तुम् ।

उदाः- अहं काशीक्षेत्रं गन्तुम् इच्छामि ।

भू + तुमुन् → भवितुम् ।

उदाः- मम मित्रम् अध्यापकः भवितुम् इच्छति ।

गण् + तुमुन् → गणयितुम् ।

उदाः- धनिकः धनं गणयितुं प्रारभते ।

अभ्यासः

१. अत्र एतेषां प्रत्ययनाम लिखत ।

गत्वा, अनुभूय, ज्ञात्वा, भवितुम्, नेतुम्, निपीय, कर्तुम्, आगत्य, निक्षिप्य, कृत्वा, निधाय, लेखितुम् ।

२. संयोज्य लिखत ।

अ	आ
दत्त्वा	ल्यबन्ताव्ययम्
विलिख्य	तुमुन्नन्ताव्ययम्
परिवर्तितुं	क्त्वान्ताव्ययम्

३. समूहेतरं पदं लिखत ।

१. वनाय, पाठाय, सीतायै, अनुभूय.

२. गत्वा, कर्तुम्, भूत्वा, पीत्वा.

३. नेतुम्, गन्तुम्, गणयितुम्, ज्ञात्वा.

४. निधाय, गजाय, रामाय, हरये.

४. चतुर्थं पदं लिखत ।

१. स्ना - स्नात्वा :: गण् - ....

२. गम् - गत्वा :: क्रीड् - ....

३. कृ - कर्तुम् :: नी - ....

४. निपीय - ल्यबन्ताव्ययम् :: दत्त्वा - ....

******

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

१. उदाहरणानुसारं तुमुन् प्रत्ययं प्रयुज्य वाक्यानि रचयत ।

उदा १. भक्तः देवालयं गच्छति । भक्तः देवं पूजयति ।

भक्तः देवं पूजयितुं देवालयं गच्छति ।

२. राजेशः देवालयं गच्छति । कृष्णं पश्यति ।

राजेशः कृष्णं द्रष्टुम् देवालयं गच्छति ।

१) बालिका शालां गच्छति । पाठं पठति ।

उत्तरम् ______________________________

२) बालकः चित्रमन्दिरं गच्छति । चित्रं पश्यति ।

उत्तरम् ______________________________

३) अहं लेखनीम् आनयामि । पाठं लिखामि ।

उत्तरम् ______________________________

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

२. मञ्जूषायां प्रदत्तं पदम् उपयुज्य वाक्यानि रचयत ।

(मञ्जूषा - गत्वा, दृष्ट्वा, नीत्वा, लिखित्वा, श्रुत्वा, त्यक्त्वा)

उदा १) बालकः शालां गत्वा पठति ।

१.

२.

३.

४.

५.

३. उदाहरणानुसारं वाक्यानि रचयत ।

उदाः- रामः शालां गच्छति । पाठं पठति ।

१) रामः शालां गत्वा पठति ।

२) रामः पाठं पठितुं शालां गच्छति ।

१) पिता आपणं गच्छति । फलानि आनयति ।

१) ______________________________

२) ______________________________

२) छात्रः क्रीडाङ्गणं गच्छति । क्रीडां क्रीडति ।

१) ______________________________

२) ______________________________

३) अग्रजः कार्यालयं गच्छति । कार्यं करोति ।

१) ______________________________

२) ______________________________

४) छात्राः ग्रन्थालयं गच्छन्ति । पुस्तकं पठन्ति ।

१) ______________________________

२) ______________________________

हसितुं भ्रमितुं द्रष्टुम् खेलितुं खादितुं तथा ।
कथां श्रोतुं च स्वप्तुं च रोचते शैशवे सदा ।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

E1Y9Y7

पञ्चमः पाठः

तिङन्तम् उपसर्गाश्च

क्रियापदस्य मूलरूपं धातुः । धातोः विकरणाख्यातप्रत्यययोः योगेन क्रियापदरूपं सिध्यति । क्रियापदं तिङन्तम् इत्यपि व्यवह्रियते । प्रायः द्विसहस्राधिकाः धातवः सन्ति । ते दशसु गणेषु विभक्ताः । एते पुनः परस्मैपदिनः, आत्मनेपदिनः, उभयपदिनः इति त्रिधा विभक्ताः । सर्वेषामपि धातूनां कालाद्यर्थप्रतिपादनार्थं दशलकाराः भवन्ति। ते च -

लट् वर्तमाने लेट् वेदे भूते लुङ्-लङ् लिटस्तथा ।
विध्याशिषोऽस्तु लिङ् लोटौ लृङ्-लृट्-लुट् च भविष्यति ।।

१. लट्-वर्तमानकालः

२. लङ्, लुङ्, लिट् → भूतकालः

३. लृट्, लृङ्, लुट् → भविष्यत्कालः

४. लोट् → आज्ञानिमन्त्रणामन्त्रणादि-अर्थेषु

५. लिङ् → विधिलिङ् (सम्भावना-उपदेश-विधि इच्छादिष्वर्थेषु)।
→ आशीर्लिङ् (आशीर्वादाद्यर्थेषु) ।

६. लेट् → एष लकारः वेदे एव उपयुज्यते ।

अष्टम कक्ष्यायां परस्मैपद-आत्मनेपद-धातूनां लट्-लङ्-लृट्-लोट् लकाराणां रूपाणि अधीतानि । अस्मिन् वर्षे आत्मनेपदधातूनां लट्, लङ्, लृट्, लोट्, विधिलिङ् लकाराणां परिचयं प्राप्नुमः।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पुनः स्मारणम्

पठ्-धातुः, विधिलिङ् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	पठेत्	पठेताम्	पठेयुः
मध्यमपुरुषः	पठेः	पठेतम्	पठेत
उत्तमपुरुषः	पठेयम्	पठेव	पठेम

विशेषक्रियापदरूपाणि

अस्-धातुः, लङ् लकारः (परस्मैपदी) भूतकालः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	आसीत्	आस्ताम्	आसन्
मध्यमपुरुषः	आसीः	आस्तम्	आस्त
उत्तमपुरुषः	आसम्	आस्व	आस्म

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अस्-धातुः, लोट् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अस्तु/ स्तात्	स्ताम्	सन्तु
मध्यमपुरुषः	एधि/स्तात्	स्तम्	स्त
उत्तमपुरुषः	असानि	असाव	असाम

अस्-धातुः, विधिलिङ् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	स्यात्	स्याताम्	स्युः
मध्यमपुरुषः	स्याः	स्यातम्	स्यात
उत्तमपुरुषः	स्याम्	स्याव	स्याम

कृ-धातुः, लङ् लकारः (परस्मैपदी) भूतकालः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्
मध्यमपुरुषः	अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत
उत्तमपुरुषः	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म

कृ-धातुः, लृट् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	करिष्यति	करिष्यतः	करिष्यन्ति
मध्यमपुरुषः	करिष्यसि	करिष्यथः	करिष्यथ
उत्तमपुरुषः	करिष्यामि	करिष्यावः	करिष्यामः

कृ-धातुः, लोट् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	करोतु/ कुरुतात्	कुरुताम्	कुर्वन्तु
मध्यमपुरुषः	कुरु/कुरुतात्	कुरुतम्	कुरुत
उत्तमपुरुषः	करवाणि	करवाव	करवाम

कृ-धातुः, विधिलिङ् लकारः (परस्मैपदी)

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः
मध्यमपुरुषः	कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात
उत्तमपुरुषः	कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

वदि धातुः, लट् लकारः (आत्मनेपदी)। वर्तमानकालः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्दते	वन्देते	वन्दन्ते
मध्यमपुरुषः	वन्दसे	वन्देथे	वन्दध्वे
उत्तमपुरुषः	वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे

लङ् लकारः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अवन्दत	अवन्देताम्	अवन्दन्त
मध्यमपुरुषः	अवन्दथाः	अवन्देथाम्	अवन्दध्वम्
उत्तमपुरुषः	अवन्दे	अवन्दावहि	अवन्दामहि

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

लृट् लकारः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्दिष्यते	वन्दिष्येते	वन्दिष्यन्ते
मध्यमपुरुषः	वन्दिष्यसे	वन्दिष्येथे	वन्दिष्यध्वे
उत्तमपुरुषः	वन्दिष्ये	वन्दिष्यावहे	वन्दिष्यामहे

लोट् लकारः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्दताम्	वन्देताम्	वन्दन्ताम्
मध्यमपुरुषः	वन्दस्व	वन्देथाम्	वन्दध्वम्
उत्तमपुरुषः	वन्दै	वन्दावहै	वन्दामहै

विधिलिङ् लकारः

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	वन्देत	वन्देयाताम्	वन्देरन्
मध्यमपुरुषः	वन्देथाः	वन्देयाथाम्	वन्देध्वम्
उत्तमपुरुषः	वन्देय	वन्देवहि	वन्देमहि

वि.सू-प्रथम-चतुर्थ-षष्ठ-दशमगणीयधातवः सर्वलकारेषु समानरूपाणि प्राप्नुवन्ति। यथा प्र.गणः-वन्दते, च.गणः-विद्यते, ष.गणः-म्रियते, द.गणः-अर्थयते।

अहं (उ.पु.ए.वचनम्)

पाठं(द्वि.वि.) पठामि संस्कृतं (द्वि.वि.)

आवां (उ.पु.द्वि.वचनम्)

पाठौ (द्वि.वचनम्) पठावः पद्ये (द्वि.वचनम्)

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

वयं (उ.पु.ब.वचनम्)

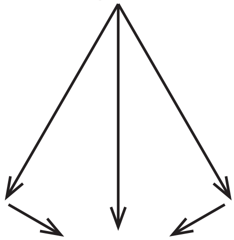

वार्तापत्रिकाः पठामः मन्त्रान्

(एवं मध्यमपुरुष, प्रथम पुरुष, प्रयोगविषये शिक्षकाद्वारा ज्ञातव्यम् ।)

****

उपसर्गाः

उपसर्गाः क्रियायोगे इति पाणिनिसूत्रानुसारेण प्रादयः क्रियापदानां योगे उपसर्ग संज्ञां लभन्ते । उपसर्गाः द्वाविंशतिः भवन्ति । उपसर्गाः अपि अव्ययरूपाः । एते क्रियापदानामादौ प्रयुज्यन्ते । ते - ''**प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव ,निस्, निर्, दुस्, दुर्, वि, आङ्, नि, अधि, अपि, अति, सु, उत्, अभि, प्रति, परि, उप**''-इति ।

उपसर्गाणां योगेन क्वचित् धातूनाम् अर्थः व्यत्यस्तः भवति । क्वचित् प्रकृष्टार्थं प्राप्नोति । क्वचित् परस्मैपदिनः आत्मनेपदिरूपेण, आत्मनेपदिनः परस्मैपदिरूपेण परिवर्तन्ते ।

उपसर्गेण धात्वर्थः बलादन्यत्र नीयते ।
प्रहाराहारसंहारविहार परिहारवत् ।।

उदाः- उपसर्गाः धातुः क्रियापदम्

प्र	+	हृ	प्रहरति (ताडयति)
सं	+	हृ	संहरति (हन्ति)
आ	+	हृ	आहरति (आनयति)
वि	+	हृ	विहरति (विहारं करोति)
परि	+	हृ	परिहरति (परिहारं करोति/निवारयति)

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

['हृ' धातोः क्रियापदरूपस्य लट् लकारे ''हरति'' इति, उपसर्गयोगात् अर्थ व्यत्ययः भवति]

उपसर्गवशात् परस्मैपदम् आत्मनेपदं भवति।

परस्मैपदम् ⟶ आत्मनेपदम्

गम् गच्छति ⟶ सं + गच्छति ⟶ संगच्छते ।

स्था तिष्ठति ⟶ प्र + तिष्ठति ⟶ प्रतिष्ठते ।

जी जयति ⟶ वि + जयति ⟶ विजयते ।

आत्मनेपदम् ⟶ परस्मैपदम्

रम् रमते ⟶ वि + रमते ⟶ विरमति ।

परि + रमते ⟶ परिरमति ।

@NTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. लकारपुरुषवचनानि लिखत ।

१. पठेयम् २. सन्तु ३. वन्दध्वे ४. वन्दै

२. इतरवचनरूपाणि लिखत ।

१.	पठेः	....	....
२.	....	....	असाम
३.	....	वन्देथाम्	....
४.	....	....	वन्देमहि

३. वाक्ये योजयत ।

१. आहरति २. आसीत् ३. कुर्मः ४. सेवताम्

४. संयोज्य लिखत ।

अ	आ
१ पठति	विधिलिङ् लकारः
२ लभताम्	लट् लकारः
३ अपठत्	लोट् लकारः
४ पठेत्	लृट् लकारः
५ पठिष्यति	लङ् लकारः

******

चलामि धावामि पठामि नित्यम्
लिखामि पश्यामि वदामि सत्यम् ।
खेलामि खादामि हसामि कूर्दे
नमामि देवं स्वपिमि प्रसन्नः ।।

अस्मासु दोषौ वर्तेते दोषःसन्ति च रावणे।
दोषलेशोऽपि नास्त्यत्र चिन्त्यताम् अर्थसाधुता।।
(दोषौ = बाहू - दोः दोषौ दोषः)

*****

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

A5X6D2

षष्ठः पाठः

छन्दः

श्लोके अक्षराणां पदानाञ्च नियतविन्यासरीतिः एव छन्दः । छन्दश्शास्त्रस्य आद्यः प्रवर्तकः भगवान् पिङ्गलाचार्यः ।

यत्र नियतानि अक्षराणि अवलम्ब्य श्लोकः विरच्यते तत्र अक्षरछन्दः इति व्यवहारः वर्तते ।

प्रत्येकस्मिन् श्लोकपादे लक्षणानुगुणं नियतानि अक्षराणि भवन्ति । एतानि ह्रस्व-दीर्घभेदेन लघु-गुरुसंज्ञां प्राप्नुवन्ति ।

- ह्रस्वस्वरः, ह्रस्वस्वरयुक्तं व्यञ्जनं च लघुः भवति । लघुचिह्नम् '∪'.

  ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
  यथा - अ, इ, उ, ऋ, क, जि, भु, कृ

- दीर्घस्वरः, दीर्घस्वरयुक्तं व्यञ्जनं च गुरुः भवति ।

  गुरुचिह्नम् '—'

  यथा - आ, ई, ऊ, ॠ, ए, ऐ, ओ, औ, पा, पी, पू, पॄ, पे, पै पो, पौ, (प्रत्येकम् उपरि '—')

- विसर्गयुक्तम्, अनुस्वारयुक्तं चाक्षरं गुरुः भवति ।

  यथा - कः , कं (उपरि '—')

- संयुक्ताक्षरस्य पूर्वस्थितम् अक्षरं गुरुः भवति ।

  यथा - चन्द्रः, अस्ति, तक्षकः (च, अ, त उपरि '—')

- पादान्तस्थाने विद्यमानं ह्रस्वाक्षरं गुरुचिह्नं वा प्राप्नोति ।

लघुगुरुणाम् अवस्थितिम् अनुसृत्य अष्ट गणाः भवन्ति । त्रयाणां अक्षराणाम् एकगणः भवति ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

अष्टगणाः य-र-त-भ-ज-स-म-न ।

आदिमध्यावसानेषु **यरता** यान्ति लाघवम् ।
भजसा गौरवं यान्ति **मनौ** तु गुरुलाघवम् ।।
अत्र गणसूचकं सुलभं सूत्रमपि वर्तते ।

यमाताराजभानसलगम्

			∪ – –
१.	यमाता	= यगणः	यशोदा
			– – –
२.	मातारा	= मगणः	रामेभ्यः
			– – ∪
३.	ताराज	= तगणः	जानाति
			– ∪ –
४.	राजभा	= रगणः	भारती
			∪ – ∪
५.	जभान	= जगणः	ददाति
			– ∪ ∪
६.	भानस	= भगणः	राजति
			∪ ∪ ∪
७.	नसल	= नगणः	भवति
			∪ ∪ –
८.	सलगम्	= सगणः	विधिना

१. **यरत** गणाः

१. आदिलघुः = यगणः = ∪ - -
२. मध्यलघुः = रगणः = - ∪ -
३. अन्त्यलघुः = तगणः = - - ∪

२. **भजस** गणाः

४. आदिगुरुः = भगणः = - ∪ ∪
५. मध्यगुरुः = जगणः = ∪ - ∪
६. अन्त्यगुरुः = सगणः = ∪ ∪ -

३. **मन** गणौ

७. सर्वगुरुः = मगणः = - - -
८. सर्वलघुः = नगणः = ∪ ∪ ∪

१. अनुष्टुप्

अनुष्टुभि प्रतिपादम् अष्टाक्षराणि । अत्र चतुर्ष्वपि पादेषु पञ्चमं लघुः, षष्ठं च गुरुः, प्रथमतृतीयपादयोः सप्तमाक्षरं गुरुः, द्वितीयचतुर्थपादयोः सप्तमाक्षरं लघुः।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

सामान्यतया छन्दसि यत् लक्षणवाक्यं भवति तदेव उदाहरणवाक्यमपि भवति।

लक्षणम् -

∪ —　　　　　　∪—∪
पञ्चमं लघु सर्वत्र सप्तमं द्विचतुर्थयोः ।
∪ – –　　　　　　—∪
गुरुषष्ठं च पादानाम् चतुर्णां स्यादनुष्टुभि ।।

उदाः-

असहायः पुमानेकः कार्यान्तं नाधिगच्छति ।
तुषेणापि विनिर्मुक्तः तण्डुलो न प्रोहति ।।

२. इन्द्रवज्रा

अत्र प्रतिपादम् एकादशाक्षराणि भवन्ति । त-त-ज गणाः गुरुद्वयश्च ।

लक्षणम् -

त	त	ज	गुरुः गुरुः
– – ∪	– – ∪	∪ – ∪	– –
स्यादिन्द्र	वज्रा य	दि तौ ज	गौ ग:

उदाः-

१. विद्वान् कुलीनो न करोति गर्वम् ।
२. सम्पूर्णकुम्भो न करोति शब्दम्।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. छन्दश्शास्त्रस्य आद्यः प्रवर्तकः कः ?
२. गणे कति अक्षराणि भवन्ति ?
३. कति गणाः भवन्ति ?
४. इन्द्रवज्रावृत्ते प्रतिपादं कति अक्षराणि भवन्ति ?

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

२. लघूत्तरं लिखत ।

१. अनुष्टुप् छन्दसः लक्षणं लिखत ।

२. इन्द्रवज्रावृत्तस्य लक्षणं लिखत ।

३. प्रस्तारं विलिख्य गणविभागं कृत्वा छन्दसः नाम लिखत ।

१. अर्धो घटो घोषमुपैति नूनम् ।

२. वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्य समप्रभ ।

क्रियाकलापः

1		2	■	3		4
	■	5			■	
6	7		■	8	9	
■		■	ॐ	■		■
10		11	■	12		13
	■	14			■	
15			■	16		

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

✻ वामतः दक्षिणम्

१. गजस्य पादं एषः गृहीतवान् । (३)

३. भूपपण्डितसभ्यानां कान्तः एषः । (३)

५. पुनरपि मरणं पुनरपि ...... । (३)

६. पितुः पर्यायः । (३)

८. अधो लोकः । (३)

१०. अन्ते नद्वययुक्तं अरण्यम् । (३)

१२. अत्र सरोवरः साकारः भविष्यति । (३)

१४. श्री भारतीतीर्थस्वामिनः अस्मिन् विषये परिणताः आसन् । (३)

१५. शरमध्ये ककारोऽस्ति अथापि शिवः। (३)

१६. अपरं रौप्यम् । (३)

✻ उपरिष्टात् अधः

१. जन्मशतेषु पुण्यतमं जन्म । (३)

२. एषः वस्त्राणि क्षालयति । (३)

३. न,न एतत् मुखम् अस्ति । (३)

४. रङ्गमञ्चे एषः हस्तपादं चालयति। (३)

७. सर्वत्रापि नूतनः । (३)

९. अधस्तात् आगच्छतु समुद्रः मिलति। (३)

११. अस्मिन् पत्तने गरः अस्ति । (३)

१२. युध्दे कः पलायते ? (३)

१३. मेघध्वनेः अपरं नाम ।

✻✻✻✻

सप्तमः पाठः

पत्रलेखनम्

- **पितरं प्रति पत्रम् ।**

।।श्रीः।।

क्षेमम्

कार्कलम्
०२-६-२०१९

पूज्यपितृचरणानां सन्निधौ प्रणामाः ।

अहम् अत्र कुशली/कुशलिनी अस्मि । भवन्तः सर्वेऽपि तत्र कुशलिनः इति मन्ये ।

अहं सम्यक् पठन् / पठन्ती अस्मि । आगामिनि मासे हम्पे,

बिजापुरम् इत्यादिक्षेत्रसन्दर्शनार्थं मम मित्राणि गमिष्यन्ति । अहम् अपि गन्तुम् इच्छामि । एतदर्थं कृपया एकसहस्ररूप्यकाणि प्रेषयन्तु इति सविनयं प्रार्थयामि। प्रवासात् आगमनानन्तरं पत्रं लेखिष्यामि ।

पत्रम् लिखन्तु ।

इति भवदीयः/या पुत्रः/पुत्री
सुकेशः/सुनीता

पत्रसङ्केतः

सकाशात्,

____

____

____

सविधे,

____

____

____

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

- **मित्रं प्रति पत्रम् ।**

।।श्रीः।।

क्षेमम् मैसूरु

१०-११-२०१९

प्रियमित्र ! नमस्ते ।

अत्राहं कुशली/कुशलिनी । त्वमपि कुशली / कुशलिनीति भावयामि ।

अस्माकं शालायाः वार्षिकोत्सवः २०-११-२०१९ दिने प्रचलिष्यति । तदा सांस्कृतिककार्यक्रमाः भविष्यन्ति । तस्मिन् कार्यक्रमे अहमपि भागं वहामि । भवान् / भवती अपि कार्यक्रमार्थम् अवश्यम् आगच्छतु । अन्यः विशेषः नास्ति । पत्रं लिखतु।

इति भवदीयः/या प्रियसखः/सखी

परमेशः / पवित्रा

पत्रसङ्केतः

सकाशात्,

____

____

____

सविधे,

____

____

____

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

- **नगरपालिकां प्रति पत्रम् ।**

सकाशात्,

श्री बि.रायण्णः,

भासमार्गः,

श्रीनिवासपुरम्,

हासनम् ।

सविधे,

प्रबन्धप्रमुखः,

नगरपालिका कार्यालयः,

मुख्यमार्गः,

हासनम् ।

मान्याः,

विषयः - स्वच्छतापालनार्थं निवेदनम् ।

सप्ताहद्वयतः अत्र कुजलकुल्यातः बहिः जलं निस्सरति । तेनायं प्रदेशः दुर्गन्धेन व्याप्तः । मार्गेषु जलप्रवाहकारणात् जनानां गमनागमनमपि कष्टकरं सञ्जातम् ।

अतः शीघ्रं समुचितां व्यवस्थां कुर्वन्तु इति सविनयं प्रार्थयामि ।

धन्यवादेन सह,

दिनाङ्कः ०५-१-२०१७ भवदीयः

स्थलम् - हासनम् बि.रायण्णः

अभ्यासः

१. दिनद्वयं विरामं सम्प्रार्थ्य मुख्योपाध्यायं प्रति विरामपत्रं लिखत

२. पुस्तकप्रेषणाय आवेदनपत्रं लिखत ।

****

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

अष्टमः पाठः

परोपकारः पुण्याय

B2T2S8

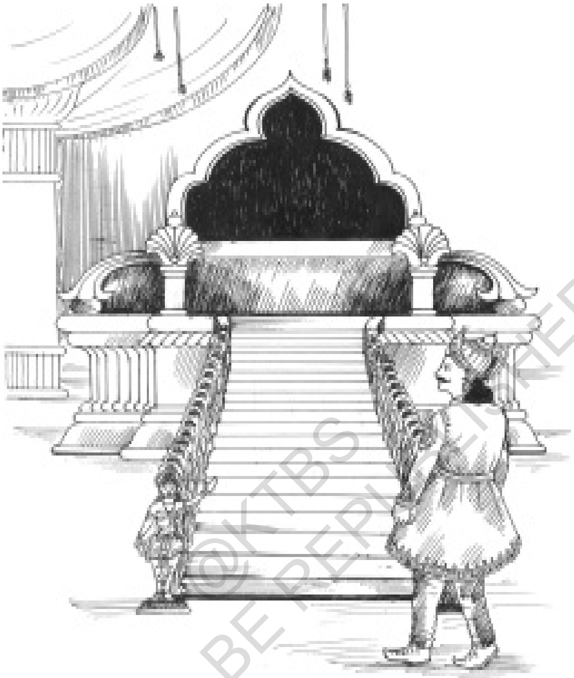

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

जातु कश्चित् ब्राह्मणः पत्न्या सह नदीम् उत्तितीर्षुः नदीम् अवगाह्य महापूरेण नीयमानो हाहाकारं कुर्वन् नदीतटे पुराणश्रवणतत्परान् महाजनान् उद्दिश्यैवम् अवदत्- ''भोः भोः महाजनाः त्रायध्वम् । यः कोऽपि धार्मिको मह्यं सभार्याय प्राणान् ददातु'' इति । एवं प्रार्थयमानस्य तस्य दीनध्वनिं श्रुत्वा सर्वेऽपि जनाः सदयमपश्यन् । प्रवाहात् तं कूलमानेतुं कोऽपि न शशाक । ततो विक्रमो राजा अभयमुक्त्वा, नदीमध्यं प्रविश्य पत्न्या सह तं ब्राह्मणं महापूरादाकृष्य तटमानिनाय।

ततो ब्राह्मणोऽपि स्वस्थः सन् राजानमवदत् - ''भोः महापुरुष,

ममैतच्छरीरं पुरा पितृभ्याम् अजायत । ततोऽस्य शरीरस्य गायत्र्या द्वितीयं जन्म । इदानीं भवतस्तृतीयं जन्म प्राप्तम् । अतः प्राणदानात् महोपकारिणः तव अहं किमुपकरिष्यामि? नो चेत् मम जीवितं मुधैव स्यात् । अतो यथाशक्त्युपकरोमि प्रतिगृहाण । गोदावर्युदकमध्ये द्वादशवर्षाणि नामत्रयमन्त्रमजपम् । तत्पुण्यं तुभ्यं दीयते'' इत्युक्त्वा राज्ञे तत्समग्रं पुण्यं समर्प्याशिषं प्रयुज्य, पत्न्या सह ब्राह्मणो निजस्थानं जगाम ।

अस्मिन्नेव समये भीषणः कोऽपि ब्रह्मराक्षसो राजसमीपमाजगाम । राजा तं दृष्ट्वाऽपृच्छत् - भोः महापुरुष, कस्त्वम्? कुतः समागतोऽसि? इति । ब्रह्मराक्षसः प्रत्यवदत् - ''अहं पूर्वस्मिन् जन्मनि कश्चित् ब्राह्मणः आसम् । तदा विद्यागर्वाद् वृद्धान् अदूषयम् । तत् पापवशाद् अस्मिन्नश्वत्थपादपे ब्रह्मराक्षसो भूत्वा बहुवर्षाणि तिष्ठामि । अद्य भवतोरुभयोर्गोष्ठीमाकर्ण्य समागतोऽस्मि । यतो निर्विशेषं सर्वेषाम् उपकरोषि, तन्माम् अपि उपकर्तुमर्हसि'' इति ।

राक्षसः- ''इदानीं ब्राह्मणेन यत्पुण्यं तुभ्यं दत्तं, तन्मह्यं दीयताम् । तेन पुण्येनाहम् अस्माद्दोषाद् उत्तीर्णो भविष्यामि'' इति तत्पुण्यमयाचत ।

राजा तत्पुण्यं निर्विशङ्कं ददौ । सोऽपि तेन पुण्येन तस्मात्पापकर्मणो मुक्तो दिव्यरूपधरः सन् राजानं प्रशंस्य दिवं जगाम । राजापि तत्रत्यान् जनान् आपृच्छ्य स्वनगरम् अगमत् । अतः सर्वैरपि परोपकारिभिः भाव्यम् । तथा चोच्यते -

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं यदुक्तं ग्रन्थकोटिषु ।
परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ।।
अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः ।
नित्यं संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ।।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

इयं कथा एस्.वेङ्कटरमणशास्त्रिमहाभागेन सम्पादितात् विक्रमार्कचरितात् स्वीकृता। अस्य कथासङ्ग्रहस्य रचनाकारविषये, स्पष्टाभिप्रायः नास्ति। अस्य द्वात्रिंशत्पुत्थलिका इति नामान्तरमस्ति ।

यदा राजा भोजः विक्रमस्य सिंहासनमारोढुम् इच्छति तदा सिंहासनं वहन्त्यः द्वात्रिंशत् पुत्थलिकाः एकैकशः विक्रमस्य सद्गुणान् प्रत्येककथारूपेण वर्णयित्वा, एवं विधाः सद्गुणाः त्वयि विद्यन्ते तर्हि अस्मिन् सिंहासने उपविश इति कथयन्ति। तच्छ्रुत्वा भोजः तूष्णीं तिष्ठति । तासु द्वात्रिंशत् कथासु इयं कथा अन्यतमा।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. प्रवाहात् ब्राह्मणं कोऽरक्षत्?

२. ब्राह्मणः राज्ञे किं समर्पितवान्?

३. कः राज्ञः समीपमाजगाम?

४. पापकर्मणः मुक्तः ब्रह्मराक्षसः कथं दिवं जगाम?

५. अनित्यानि कानि?

२. रिक्तस्थानं पूरयत ।

१. ____________ सह ब्राह्मणो निजस्थानं जगाम ।

२. अहं ____________ गर्वाद् वृद्धान् अदूषयम् ।

३. परोपकारः ____________ भवति ।

४. पापाय ____________ ।

५. राजा तत्पुण्यं निर्विशङ्कं ____________ ।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३. **सम्यक् योजयत ।**

अ	आ
विभवो	धर्मसङ्ग्रहः
कर्तव्यो	द्वात्रिंशत् पुत्थलिका
विक्रमार्कचरितम्	तृतीयजन्म
गायत्र्या	नैव शाश्वतः
	द्वितीयजन्म

४. **रेखाङ्कितपदानि आधारीकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।**

१. द्वात्रिशंत् पुत्थलिकाः सन्ति । २. राजा सिंहासने उपविशति ।

३. भोजः तूष्णीं तिष्ठति । ४. ब्राह्मणः पुत्रेण सह आगच्छति।

५. **वाक्यदोषं परिहरत ।**

१. अहं अत्रैव नगरे कश्चन ब्राह्मणः आसीत् ।

२. सर्वेऽपि जनः सदयम् अपश्यन् ।

३. राजाऽपि तत्रत्यान् जनान् अपृच्छन् ।

४. पत्नीं सह ब्राह्मणः निजस्थानं जगाम ।

६. **योग्यरूपाणि पूरयत ।**

१. ____________ (नदी) जले मम ____________ (पितृ) स्नाति।

२. न ____________ (गायत्री) परो मन्त्रः ____________ (अस्) ।

३. ________ (राजन्) सभायां ________ (राज्ञी) समीपे न उपविशन्ति।

४. बालाः, ________ (युष्मद्) महापूरे स्नातुं मा ________ (गम्-लोट्)

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

७. **पर्यायपदं लिखत।**

१. भार्या २. राजा ३. पादपः ४. शरीरम्

८. **यथा निर्देशं लिखत।**

१. भोः महापुरुष, मम एतत् शरीरं पुरा पितृभ्याम् अजायत।

क: पाठः? सः महापुरुषः कः? कस्य शरीरं पितृभ्याम् अजायत?

२. विद्यागर्वात् वृद्धान् अदूषयम्?

कः पाठः? कः अदूषयत्? कदा अदूषयत्?

९. **लघूत्तरं लिखत ।**

१. स्वस्थः ब्राह्मणः राजानं प्रति किमब्रवीत्?

२. ब्रह्मराक्षसः कथं शापविमुक्तः अभवत्?

१०. **दशवाक्यैः उत्तरं संस्कृतभाषया, कन्नडभाषया, आङ्ग्लभाषया वा लिखत।**

१. विक्रमादित्यस्य परोपकारं विवृणुत ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

१. **लकारानुगुणं क्रियापदानां वर्गीकरणं कुरुत ।**

अपठः, तिष्ठसि, पास्ये, रमै, त्यजति, आसन्, सेवध्वे, पठाम, गमिष्यति, अहसाम, वसत, आरभते, अवर्तत, पतिष्यथ, आगच्छ, लप्स्यते ।

लट्लकारः	लृट्लकारः	लोट्लकारः	लङ्लकारः

२. शक्लृ शक्तौ धातोः लिट् लकार रूपाणि ।

पुरुषः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	शशाक	शेकतुः	शेकुः
मध्यमपुरुषः	शेकिथ	शेकथुः	शेक
उत्तमपुरुषः	शशाक-शशक	शेकिव	शेकिम

३. समुचितक्रियापदैः वाक्यानि पूरयत ।

१. विद्यालये बालिकाः ______ (नृत् लट्)

२. राजा युद्धं कर्तुम् अन्यदेशम् ______ (गम्-लङ्)

३. त्वं किमर्थं ______ (हस् लट्)

४. वयं सर्वे देवं ______ (वन्द् लट्)

५. युवां संस्कृतम् ______ (पठ्-लोट्)

६. बालकाः श्वः क्रीडाङ्गणे ______ (खेल्-लृट्)

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

७. सरोवरे कमलानि [ ] (शुभ् लृट्)

८. बालकाः ! अनृतं मा [ ] (वद्-लोट्)

९. भवती कृपया दूरदर्शनं [ ] (दृश्य - लोट्)

१०. अहं श्वः मैसूरुनगरं [ ] (गम् - लृट्)

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः ।
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थमिदं शरीरम् ।।

*****

©KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

U5Q3N7

नवमः पाठः

सन्धिः

उच्चारणसमये वर्णानाम् अत्यन्तं सामीप्यं संहिता । यत्र संहिता अस्ति तत्र क्वचित् वर्णस्य व्यत्ययो भवति। अयमेव सन्धिः । सन्धौ त्रयः प्रकाराः सन्ति । यथा १) अच् सन्धिः (स्वरसन्धिः) २) हल् सन्धिः (व्यञ्जनसन्धिः) ३.विसर्गसन्धिः

स्वरसन्धीनां परिचयः अष्टमकक्ष्यायां कृतः । अत्र अध्यापकेन पुनः स्मारणं करणीयम् ।

अच् सन्धिः (स्वरसन्धिः)

	उदाहरणानि	सन्धि विभागः
१. सवर्णदीर्घसन्धिः। सूत्रम् - "अकःसवर्णेदीर्घः"।	मुरारिः विद्यालयः मुनीन्द्रः गुरूपदेशः पितॄणम्	मुर + अरिः विद्या + आलयः मुनि + इन्द्रः गुरु + उपदेशः पितृ + ऋणम्
२. गुणसन्धिः। सूत्रम् - "आद्गुणः"।	नरेन्द्रः सूर्योदयः राजर्षिः	नर + इन्द्रः सूर्य + उदयः राजा + ऋषिः
३. वृद्धिसन्धिः । सूत्रम् - "वृद्धिरेचि"।	एकैकम् देवैश्वर्यम् वनौषधिः महौदार्यम्	एक + एकम् देव + ऐश्वर्यम् वन + ओषधिः महा + औदार्यम्

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

४. पूर्वरूपसन्धिः । सूत्रम् - ''एङः पदान्तादति''।	तेऽपि कालेऽस्मिन् एकोऽहम्	ते + अपि काले + अस्मिन् एको + अहम्
५. यण्सन्धिः। सूत्रम् - ''इकोयणचि''।	यद्यपि मध्वरिः पित्रंशः	यदि + अपि मधु + अरिः पितृ + अंशः
६. यान्त-वान्तादेशसन्धिः। सूत्रम् - ''एचोऽयवायावः''।	दिनयेव नायकः विष्णविति तावपि	दिने + एव नै +अकः विष्णो + इति तौ + अपि
७. प्रकृतिभावः । (सन्धेरभावः) सूत्रम् - ''प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्''	हरी एतौ गङ्गे इमे अमी ईशाः	हरी + एतौ गङ्गे + इमे अमी + ईशाः

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

हल् सन्धिः (व्यञ्जनसन्धिः)

यत्र द्वयोः व्यञ्जनयोः (हलोः) संहिता तत्र व्यञ्जनसन्धिः । (जश्त्वसन्धौ उत्तरपदादौ स्वराः अपि भवन्ति ।) तत्र अनेके भेदाः सन्ति । यथा

१. जश्त्वसन्धिः -(सूत्रम् - झलां जशोन्ते।)

पूर्वपदान्ते विद्यमानस्य वर्गीयप्रथमाक्षरस्य (वर्गस्य प्रथमाक्षरम् क्-च्-ट्-त्-प्) स्वरे परे ; पञ्चमाक्षरं विहाय इतरे मृदुव्यञ्जने परे प्रथमाक्षरस्य स्थाने तृतीयाक्षरं भवति । [वर्गस्य तृतीयाक्षरम् ग्-ज्-ड्-द्-ब्]

उदा-   वाक् +ईशः = वागीशः ।

वाक् + देवता = वाग्देवता ।

अच् + अन्तः = अजन्तः ।

अप् + जम् = अब्जम् ।

षट् + आननः = षडाननः ।

षट् + दर्शनानि = षड्दर्शनानि ।

जगत् + ईशः = जगदीशः ।

जगत् + गुरुः = जगद्गुरुः ।

सुप् + अन्तः = सुबन्तः ।

भगवत् + गीता = भगवद्गीता ।

२. **अनुनासिकसन्धिः - (सूत्रम्-यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा।)**

पदान्तस्य वर्गस्य प्रथमाक्षरस्य अनुनासिके परे तस्य वर्गस्य पञ्चमाक्षरम् एव आदिष्टं भवति ।

[वर्गाणां पञ्चमाक्षारणि अनुनासिकानि ङ् ञ् ण् न् म्]

उदाः-   वाक् + मयम् = वाङ्मयम् ।

तत् + मात्रम् =तन्मात्रम् ।

षट् + मासाः = षण्मासाः ।

षट् + मुखः = षण्मुखः ।

जगत् + नाथः = जगन्नाथः ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

षट् + नवतिः = षण्णवतिः ।

अप् + मग्नः = अम्मग्नः ।

३. श्चुत्वसन्धिः (सूत्रम् - स्तोः श्चुना श्चुः।)

सकार 'त' वर्गयोः श कार च वर्गाभ्यां योगे शकार- 'च'वर्गौ स्तः । चुः नाम च्-छ्-ज्-झ्-ञ् वर्णाः । तुः - त्-थ्-द्-ध्-न्-वर्णाः ।

स कारस्य श कारेण 'च' वर्गेण च सम्बन्धे स कारस्य शकारः आदेशो भवति। स + श्/च वर्गः = शकारः, 'त' वर्गस्य श कारेण 'च' वर्गेण च सम्बन्धे त वर्गस्य च वर्गः आदेशो भवति । 'त' वर्गः + श /'च' वर्गः = 'च' वर्गः अयं श्चुत्वसन्धिः ।

उदाः- हरिस् + शेते = हरिश्शेते ।

शरदस् + शतम् = शरदश्शतम् ।

रामस् + च = रामश्च ।

हरिस् + चन्द्रः = हरिश्चन्द्रः ।

तत् + च = तच्च ।

सत् + जनः = सज्जनः ।

शार्ङ्गिन् + जय = शार्ङ्गिञ्जय ।

४. अनुस्वारसन्धिः - (सूत्रम्-मोऽनुस्वारः।)

पदस्य अन्ते स्थितस्य म कारस्य व्यञ्जने परे अनुस्वारो भवति ।

उदाः- गुरुम् + वन्दे = गुरुं वन्दे ।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

हरिम् + नमामि = हरिं नमामि ।

गृहम् + गच्छति = गृहं गच्छति ।

५. परसवर्णसन्धिः । (सूत्रम् - अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः।)

पदस्य अन्ते स्थितस्य अनुस्वारस्य वर्गीयव्यञ्जनेषु परेषु वर्गस्य पञ्चमो वर्णः आदेशो भवति ।

उदाः- त्वं + करोषि = त्वङ्करोषि ।

त्वं + चितः = त्वञ्चितः ।

अं + जनम् = अञ्जनम् ।

ग्रं + थः = ग्रन्थः ।

कं + पितः = कम्पितः ।

शं + कितः = शङ्कितः ।

****

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. विभज्य सन्धिनाम लिखत ।

१. मुरारिः २. राजेन्द्रः ३. स्थित्यन्तरम् ४. मन्वन्तरः

५. वागीशः ६. शरद्तुः ७. चिन्मयः ८. वाग्विलासः

२. संयोज्य सन्धिनाम लिखत ।

१. राजा + ऋषिः २. जगत् + गुरुः ३. शरदस् + शतम्

४. सत् + जनः ५. षट् + आननः ६. तम् + नमामि

७. जगत् + नाथः ८. ग्रं + थः

अवधेयांशः

अनुस्वारस्य लेखनक्रमः (ं = म्)

- पदान्ते - अनुस्वारस्य स्थाने म् इति लेखनीयम् ।

  उदा - संस्कृतम्, धनम्, ज्ञानम्

- वाक्यान्ते - अनुस्वारस्य स्थाने म् इति लेखनीयम् ।

  उदा - अद्य अहं संस्कृतम् अपठम् ।

- वाक्यमध्ये - परवर्णः स्वरः चेत् म् इति लिखेत् ।

  परवर्णः व्यञ्जनं चेत् अनुस्वारं (ं) लिखेत् ।

  उदा - संस्कृतं सुलभम् अस्ति अतः त्वम् अपि पठ ।

- पदमध्ये - परवर्णः अवर्गीयव्यञ्जनं चेत् अनुस्वारं (ं) लिखेत् ।

  उदा - हंसः, सिंहः, वंशम्

  परवर्णः वर्गीयव्यञ्जनं चेत् अनुस्वारस्य स्थाने परवर्णवर्गस्य पञ्चमाक्षरं लिखेत् । उदा - कङ्कणम् , पञ्च , सन्धिः , मण्डलम्, पम्पा

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

क्रियाकलापः

१. **विभज्य सन्धिनाम लिखत ।**

१. महेशः = महा + ईशः = गुणसन्धिः ।

२. तत्रैव = ________ + ________ = ________ ।

३. हरिश्शेते = ________ + ________ = ________ ।

४. षण्मुखः = ________ + ________ = ________ ।

५. कम्पितः = ________ + ________ = ________ ।

२. **संयोज्य सन्धिनाम लिखत ।**

१. गुरु + उपदेशः = ________ = ________ ।

२. नट + ईशः = ________ = ________ ।

३. हरिम् + वन्दे = ________ = ________ ।

४. अं + जनम् = ________ = ________ ।

५. षट् + नवति = ________ = ________ ।

६. जगत् + ईशः = ________ = ________ ।

७. एको + अहम् = ________ = ________ ।

३. **विभज्य सन्धिनाम लिखत ।** **सन्धिनाम**

१. तस्योपरि = [ ] + [ ] = [ ]

२. तत्रैकः = [ ] + [ ] = [ ]

३. इत्युक्त्वा = [ ] + [ ] = [ ]

४. एकोऽवदत् = [ ] + [ ] = [ ]

५. उभावपि = [ ] + [ ] = [ ]

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

४. **संयोज्य सन्धिनाम लिखत ।** **सन्धिनाम**

१.	रजकस्य	+	अग्रे	=		=	
२.	पत्रस्य	+	उपरि	=		=	
३.	मध्यात्	+	एकेन	=		=	
४.	तत्	+	महाजनः	=		=	
५.	गतो	+	अभवत्	=		=	

५. **पूर्णं कुरुत ।**

१. तत् + ____________ = तदयम् ।

२. ____________ + अवदत् = सोऽवदत् ।

३. छिद्रेषु + ____________ = छिद्रेष्वनर्थाः ।

४. ____________ + माम् = तन्माम् ।

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

दशमः पाठः

अलङ्कारः

M4M3G4

शब्दार्थसहितौ काव्यम् इति प्रसिद्धः आलङ्कारिकः मम्मटः काव्यस्य लक्षणं प्रतिपादितवान् । काव्यस्य आत्मा रसः । काव्यस्य शरीरं शब्दार्थौ । शब्दार्थयोः सौन्दर्यं वर्धयितुं कविः अलङ्कारान् प्रयुङ्क्ते । अलङ्काराः काव्यशोभावर्धकाः । ते द्विविधाः - शब्दालङ्कारः अर्थालङ्कारश्चेति । काव्यसौन्दर्यवर्धकः शब्दविन्यासक्रमः शब्दालङ्कारः । काव्यसौन्दर्यवर्धकः अर्थवर्णनक्रमः अर्थालङ्कारः ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

शब्दालङ्कारः

१. अनुप्रासः

लक्षणम्: - एकस्यैव व्यञ्जनस्य अनेकावृत्तिः अनुप्रासः ।

यथा - अयिगिरिनन्दिनि नन्दितमेदिनि विश्वविनोदिनि नन्दनुते । अत्र 'द' कारस्य न कारस्य च अनेकावृत्तिः भवति । अतः अत्र अनुप्रासालङ्कारः।

यथा वा - दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम् ।

अत्र र इत्यक्षरस्य अनेकावृत्तिः भवति ।

२. यमकः

लक्षणम् - एकस्यैव शब्दस्य अनेकावृत्तिः यमकः ।

यथा - शारदा शारदाम्बोजवदना वदनाम्बुजे ।
सर्वदा सर्वदास्माकं सन्निधिः सन्निधिं क्रियात् ।।

अत्र शारदा इति शब्दस्य, वदना इति शब्दस्य, सर्वदा इति शब्दस्य च अनेकावृत्तिः भवति । अतः अत्र यमकालङ्कारः ।

यथा वा - अगजानन पद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।
अनेकदन्तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे ।।

अर्थालङ्काराः

१. उपमालङ्कारः

लक्षणम् - **उपमा यत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः ।**

यत्र उपमेयोपमानयोः द्वयोः वस्तुनोः सादृश्यसौन्दर्यं वर्ण्यते तत्र उपमालङ्कारः भवति । उपमालङ्कारे उपमेयः, उपमानम्, साधारणधर्मः, उपमावाचकपदम् चेति चत्वारः अंशाः भवन्ति। वर्ण्यं वस्तु उपमेयः। येन सादृश्यं वर्ण्यते तत् उपमानम्। उपमेयोपमानयोः समानो धर्मः साधारणधर्मः । इव आदयः उपमावाचकाः शब्दाः ।

यथा - **अम्भोरुहमिवाताम्रं मुग्धे करतलं तव**। अत्र उपमेयोपमानयोः मुग्धाकरतल-अम्भोरुहयोः सादृश्यं वर्णितम् । अतः अत्र उपमालङ्कारः। अत्र मुग्धायाः करतलम् उपमेयः । अम्भोरुहः उपमानम्। आताम्रत्वं (रक्तत्वम्) समानधर्मः । इव इति उपमा वाचकशब्दः।

यथा १. विद्वन् तव वाणी सुधेव मधुरा ।

२. रूपकालङ्कारः

लक्षणम् - **उपमेयोपमानयोः अभेदः रूपकम्** । यत्र उपमेयोपमानयोः अभेदः (एकत्वम्) वर्ण्यते, तत्र रूपकालङ्कारः भवति ।

यथा - मुखचन्द्रो विराजते ।

अत्र उपमेयोपमानयोः मुखचन्द्रयोः अभेदः वर्णितः । अतः अत्र रूपकालङ्कारः ।

यथा वा - विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ।

अत्र विद्या एव धनम् इति वर्णनेन उपमेयोपमानयोः विद्याधनयोः अभेदः वर्णितः । अतः अत्र रूपकालङ्कारः ।

******

NOT TO BE REPUBLISHED
© KTBS

अभ्यासः

१. अलङ्कारं विवृणुत ।

१. श्रीरामः सागर इव गम्भीरः ।

२. मुखं कमलमिव सुन्दरम् ।

३. चरणारविन्दम् ।

४. विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ।

२. रिक्तस्थानं पूरयत ।

१. अलङ्काराः ________________ वर्धकाः ।

२. एकस्य व्यञ्जनस्य ________________ अनुप्रासः ।

३. वर्ण्यं वस्तु ________________ ।

४. येन सादृश्यं वर्ण्यते तत् ________________ ।

५. उपमानोपमेययोः ________________ रूपकम् ।

राज्याभिषेके मदविह्वलायाः
हस्ताच्च्युतो हेमघटो युवत्याः ।
सोपनमार्गेषु करोति शब्दं
टटं टटटं टटटं ट टंटः ॥

****

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

एकादशः पाठः

विस्मृतभेदाः सन्तः

T1D7I6

१. विस्मृतभेदाः सन्तो
निर्मलभावापन्नाः ।
एकीभावं हृदयारूढं सततं कुर्वन्तु ऽ ऽ
भोः भोः सततं कुर्वन्तु ऽ ।। ।। विस्मृत...।।

२. पूर्वजमुनिजनकविजनवाञ्छा सर्वेषामैक्यं
सुखिनस्सर्वे सन्त्विति गानं तेषां बहुहृद्यम् ।
भाषाधनमतजातिविभेदो हृदये मा भवतु
दुःखितदीनजनानुन्नेतुं हस्ताः प्रसरन्तु ऽ ऽ
भोः भोः, हस्ताः प्रसरन्तु ऽ ।। ।। विस्मृत...।।

३. गङ्गातुङ्गाकावेरीजलमस्माकं मत्वा
कृतसङ्कल्पाः कार्यं कर्तुम् आलस्यं हित्वा ।
सुवर्णपुष्पां पृथिवीमेतां क्रष्टुम् आयान्तु
प्रवहतु कामं स्वेदस्रोतः धैर्यं मा जहतु ऽ ऽ
भोः भोः, धैर्यं मा जहतु ऽ ।। ।। विस्मृत...।।

४. घर्षणलुण्ठनवञ्चनहननं प्रलयं संयातु
स्नेहस्रोतः प्रवहतु भ्रातुर्भावो हृदि लसतु ।
अनिलः सलिलम् अनलः सर्वं सर्वेषामेकम्
प्रवहति रक्तमभक्तं मातुः भेदो मा भवतु ऽ ऽ
भोः भोः, भेदो मा भवतु ऽ ।। ।। विस्मृत...।।

श्री जि. महाबलेश्वर भट्टः

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पद्यतात्पर्यम्

१. भवन्तः परस्परभेदभावं विस्मरन्तु । मनसि- निर्मलभावः भवतु । भावैक्यं हृद्गतं भवतु ।

२. पूर्वजानां मुनीनां कवीनां च अभिप्रायः एक एव-सर्वे भवन्तु सुखिनः इति तस्मात् जातिमतभेदः, भाषाभेदः, धनिकदरिद्रभेदः मनसि मा भवतु । अपि च दुःखितानाम् दीनानां च विषये साहाय्यं कुर्वन्तु ।

३. गङ्गा तुङ्गा कावेरी इत्याद्याः नद्यः अस्माकमेव किल । आलस्यं त्यजन्तु। निरन्तरं कार्यं कर्तुं सर्वे बद्धादराः भवन्तु । स्वर्णकुसुमसदृशीं भूमिं कर्षयितुं आगच्छन्तु । अधिकस्वेदः भवति चेदपि धैर्यं मा त्यजन्तु ।

४. घर्षणं लुण्ठनं वञ्चनं हननं च सर्वत्र मा भवतु । स्नेहभावना सहोदरभावना च सर्वत्र भवतु । वायुजलाग्नयः सर्वेषां कृते समानाः एव । सर्वेषां शरीरे मातुः रक्तमेव प्रवहति । अत्र भेदभावः नास्ति ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

कवेः परिचयः

कविः - विद्वान् जि. महाबलेश्वर भट्टः।

जननम् - १२-६-१९४८.

जन्मस्थानम् - हित्तलहळ्ळी, यल्लापुर-उपमण्डलम्, उत्तरकन्नड मण्डलम् ।

कृतयः - समासः, कारकम्, सन्धिः, कन्नडसंस्कृतक्रियापदकोषः ।

अभ्यासः

१) एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. सर्वेषां ऐक्यं केषां वाञ्छा भवति?

२. हृदये कः विभेदः न भवेत्?

३. किं किं प्रलयं संयातु इति कवेः आशयः?

४. हृदये कीदृशः भावः लसेत्?

५. किमर्थं हस्तः प्रसरणीयः?

२) रिक्तस्थानं पूरयत ।

१. सुखिनस्सर्वे सन्त्विति गानं तेषां ______________।

२. सुवर्णपुष्पां ______________ क्रष्टुम् आयान्तु ।

३. अनिलः सलिलम् अनलः सर्वं सर्वेषाम् ______________।

३) लिङ्गविभक्तिवचनानि लिखत

१. वाञ्छा २. सुखिनः ३. तेषाम् ४. मातुः

४) लकारपुरुषवचनानि लिखत ।

१. कुर्वन्तु २. प्रदहति ३. जहतु

५) वाक्ये योजयत

१. मत्वा २. हृदये ३. सततम् ४. मा

६) पर्यायपदानि लिखत ।

१. धनम् २. हस्तः ३. अनिलः ४. अनलः

७) सन्धिं विभज्य नाम लिखत ।

१. सन्त्विति २. आलस्यं हित्वा ३. भावापन्नाः

८) विरुद्धार्थकपदानि लिखत ।

१. भेदः २. स्मरणम् ३. ऐक्यम् ४. निर्मलम्

९) अन्यलिङ्गपदानि लिखत ।

१. माता २. सर्वे ३. पूर्वजः

****

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

अवधेयांशः

- **महाबलेश्वर भट्टस्य कार्यक्षेत्रम् विशेषता।**

कार्यक्षेत्रम् - संस्कृतशिक्षणम् , विश्वविद्यालयेषु विशेषोपन्यासाः, देशे अनेकविद्वद्गोष्ठीषु प्रबन्धोपस्थापनं च ।

एषः वरेण्यः बेङ्गलूरुनगरस्थे श्री चामराजेन्द्रसंस्कृतमहाविद्यालये व्याकरणशास्त्रस्य उपप्राध्यापकः आसीत् ।

ओहाक् त्यागे धातोः लोट् लकार रूपाणि ।

जहातु - जहितात्	जहिताम्	जहतु
जहाहि - जहीहि	जहितम्	जहित
जहानि	जहाव	जहाम

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

- **रिक्तस्थाने समुचितं वर्णं लिखत ।**

१. धर्मस्थले एषः देवः विराजते ।

म			थः

२. कालिदासरचितं प्रसिद्धं नाटकम् एतत् ।

अ		ज्ञा				न्त	लम्

३. दशरथस्य पत्नीषु एषा अन्यतमा ।

	स	

४. शृङ्गेर्याम् एषा नदी प्रवहति ।

	ङ्गा		दी

५. अष्टाध्यायी ग्रन्थस्य कर्ता एषः ।

	णि	

६. सिद्धगङ्गाक्षेत्रम् अस्मिन् मण्डले वर्तते ।

तु		कू	

७. एषः कुन्त्याः पुत्रेषु अन्यतमः ।

ध		रा	

८. महाभारतस्य कर्ता एषः ।

वे			सः

आशायाः ये दासास्ते दासाः सर्वलोकस्य ।
आशा येषां दासी तेषां दासायते लोकः ।।

*****

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

द्वादशः पाठः

प्रबन्धाः

कमपि विषयमधिकृत्य व्यवस्थितरूपेण प्रस्तुतीकरणमेव प्रबन्धः । प्रकृष्टैः वाक्यैः बध्यते (विषयः) इति प्रबन्धः । प्रबन्धरचनाकला विषयज्ञानं निरूपणाशक्तिं च अपेक्षते। वाक्यानि सरलानि, अर्थगर्भितानि च भवेयुः । सामान्यतः प्रबन्धः गद्यरूपे भवति । प्रबन्धस्तु लेखकस्य विचारशक्तेः कल्पनाशक्तेः निरूपणाशक्तेः च द्योतकः ।

हृद्यःप्रबन्धः वाचकस्य मनःपीडां परिहरति । प्रबन्धपठने आसक्तिरपि वर्धते ।

प्रबन्धेषु प्रस्तावः - विषयनिरूपणम्-उपसंहारः इति त्रयः अंशाः प्रमुखाः भवन्ति ।

१. स्वातन्त्र्योत्सवः

भारतीयाः वयमिदानीम् स्वतन्त्रभारते निवसामः । क्रि.श.१९४७ तमे वर्षे अगस्ट्मासस्य पञ्चदशदिनाङ्के अस्माकं राष्ट्रं भारतं स्वतन्त्रम् अभवत् । ततः पूर्वम् आङ्ग्लाः द्विशतं वर्षाणि यावत् अस्माकं देशस्य प्रशासनं कृतवन्तः । भारतीयेभ्यः असहनीयं कष्टं दत्तवन्तः । अतः भारतीयाः तेषां विरुद्धम् आन्दोलनमेव कृतवन्तः। तस्य परिणामात् भारतीयाः आङ्ग्लशासनात् विमुक्ताः अभवन् । अस्य स्वातन्त्र्यदिनस्य स्मरणार्थं वयं प्रतिवर्षम् उत्सवम् आचरामः।

अस्मिन् दिने राष्ट्रध्वजस्य राष्ट्रगीतस्य च गौरवं समर्पयन्ति । स्वातन्त्र्यवीराणां साहसं सम्पर्कमाध्यमेषु प्रसारयन्ति । इदानीं स्वतन्त्रभारतस्य प्रगतिः अस्माभिः करणीया। कीर्तिः प्रसारणीया । तदैव अस्माकं जीवनं धन्यं भविष्यति । वन्दे भारतमातरम् ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

२. दूरदर्शनम्

प्रपञ्चे नैके सम्पर्कमाध्यमाः वर्तन्ते । आकाशवाणी, दूरदर्शनम्, वार्तापत्रिका, दूरवाणी, अन्तर्जालम् इत्यादयः प्रमुखाः सम्पर्कमाध्यमाः सन्ति । एतेषु दूरदर्शनस्य महत् स्थानमस्ति। दूरदर्शनस्य संशोधकः जे.एल.बयार्ड महोदयः । दूरदर्शने दर्शनं श्रवणञ्च समकालमेव भवति । तस्मात् अद्यत्वे दूरदर्शनं बहुजनप्रियं प्रधानं च सम्पर्कसाधनमभवत् ।

दूरदर्शनद्वारा गृहे एव उपविश्य राज्यस्य राष्ट्रस्य विश्वस्य च विषया द्रष्टुं श्रोतुं च शक्यन्ते । विविधभाषासु सर्वकारीयवाहिन्यः अन्यवाहिन्यः च भवन्ति । दूरदर्शने चलच्चित्रम्, सन्दर्शनम्, प्रतिभाप्रदर्शनकार्यक्रमाः, सामाजिककार्यक्रमाः अपि प्रसार्यन्ते । एवमनेन न केवलं मनोरञ्जनम् अपि तु बुद्धिविकासोऽपि भवति।

दूरदर्शने प्रसार्यमाणाः केचन कार्यक्रमाः छात्राणां युवकानां च मनसि दुष्परिणामं जनयन्ति । निरन्तरं दूरदर्शनवीक्षणेन आलस्यं नेत्रदोषादिकं च भवितुमर्हति । तस्मात् लाभालाभौ विज्ञाय दूरदर्शनस्य उपयोगः कर्तव्यः ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३. गणराज्योत्सवः

भारतीयाः प्रतिवर्षं बहून् उत्सवान् आचरन्ति । तत्र केचन उत्सवाः धार्मिकाः अन्ये केचन राष्ट्रियाः । राष्ट्रियोत्सवेषु गणराज्योत्सवोऽपि अन्यतमः । जनवरिमासस्य षड्विंशतितमे दिनाङ्के प्रतिवर्षं गणराज्योत्सवः आचर्यते ।

क्रि.श.१९३० तमे वर्षे जनवरि, मासस्य २६ दिनाङ्के लाहोरनगरे एकमधिवेशनमभवत् । तत्र देशं परकीयेभ्यः विमोचयितुं प्रतिज्ञा कृता आसीत् । तद्दिनं स्वाधीनतादिवसः इति प्रतिवर्षम् आचर्यते स्म । स्वातन्त्र्यानन्तरम् अस्मिन् दिने एव नूतनसंविधानं स्वीकृतम् । डा।। अम्बेड्करमहोदयः संविधानरचनासमितेः अध्यक्षः आसीत् ।

गणरज्योत्सवदिने सर्वत्र देशे राष्ट्रध्वजारोहणं कृत्वा ध्वजवन्दनं कुर्वन्ति। प्रतिराज्यं राजधान्याम् अन्यत्र च पथिसञ्चलनम् आकर्षकरूपेण प्रचलति । विभिन्नक्षेत्रेषु विशिष्टसेवां कृतवद्भ्यः गण्येभ्यः प्रशस्तिः प्रदीयते ।

४. जनसङ्ख्यास्फोटः

अल्पकाले एव जनानाम् अनियमिता वृद्धिरेव जनसङ्ख्यास्फोटः इत्युच्यते ।

कारणानि - एकविंशतिशतकेऽस्मिन् अपि बहुत्र दृश्यते बाल्यविवाहः । वैद्यकीयविज्ञानस्य प्रगत्या मरणप्रमाणं न्यूनं जातम् । अज्ञानेन अन्धश्रद्धया च नैके जनाः सन्ताननियन्त्रणं न जानन्ति नाङ्गीकुर्वन्ति च । इतरदेशेभ्यः आगतानाम् असङ्ख्याकानां निराश्रितानां कृते आश्रयः दत्तः भारतेन । जनसङ्ख्यानियन्त्रणे अनासक्तिः दृश्यते केषुचित् जनेषु।

परिणामाः - देशस्य प्रगतये निर्मिताः समस्तयोजनाः विफलाः भवन्ति । जीवनावश्यकवस्तूनाम् अभावः न्यूनता वा भवति । अरण्यानां विनाशः, कृषिभूमिनाशः, परिसरप्रदूषणं च प्रवर्धते । वञ्चनं, हननं, भ्रष्टाचारः, इत्यादिसमाजविरोधीनि कार्याणि सम्भवन्ति। बाधन्ते च जनान् निरुद्योगः, निरक्षरता, अनारोग्यं, दारिद्र्यम् इत्यादिसमस्याः।

निवारणोपायाः- बाल्यविवाहस्य दुष्परिणामस्य कुटुम्बयोजना शासनस्य प्रचारः करणीयः

*****

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

त्रयोदशः पाठः

मूर्तिपूजारहस्यम्

F8N4J2

(राजप्रासादे सर्वे अधिकारिणः स्वस्थानापन्नाः राज्ञः मङ्गलसिंहस्य आगमनं प्रतीक्षन्ते) (नेपथ्ये) इत इतो देवः । इत इतो महाराजः । (सर्वे सभ्याः सहसोत्थाय उद्घोषयन्ति) जयतु महाराजः । जयतु धर्मरक्षकः प्रजापालनपरायणो महाराजाधिराजः । जयतु ....

मङ्गलसिंहः - (समीपस्थं रिक्तमासनमवेक्ष्य साश्चर्यम्) रामसिंह ! परमपूजनीयानां स्वामिचरणानां सम्मानार्थमेव अयं समारम्भः आयोजितोऽस्माभिः । कथमिदानीमपि श्रीविवेकानन्दस्वामिनः नायाताः ?

द्वारपालः - (सत्वरं प्रविशन्) महाराज ! समागताः । समागताः ।

मङ्गलसिंहः - (आसनादुत्तिष्ठन्) किं पूज्यचरणाः श्रीविवेकानन्दस्वामिनः ?

द्वारपालकः - न हि । न हि । श्रीमन्तो मानसिंहनरेशाः समागताः ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

मङ्गलसिंहः - (साश्चर्यम्) कथमनिवेदितपूर्वं मानसिंहस्य अत्र आगमनम्? भवतु। (ततः प्रविशति आखेटकवेषो मानसिंहः । मङ्गलसिंहः मानसिंहम् आश्लिष्य स्वसमीपम् उपवेशयति)

रामसिंहः - नियत एव समये समागताः स्वामिचरणाः प्रासादे ।

मानसिंहः - के नु खलु अमी स्वामिचरणाः?

मङ्गलसिंहः - सखे! मम मित्रेण खेत्रीनरेशेन अत्र सम्प्रेषिताः वङ्गदेशीयाः पौरस्त्यपाश्चात्यविद्यासु निष्णाताः, श्रीश्रीविवेकानन्दस्वामिनः ।

मानसिंहः - प्रासादं प्राप्ता अपि स्वामिचरणाः किमिति सभां नालङ्कुर्वन्ति?

रामसिंहः - महाराज! संन्यासिना गीतनृत्यादिरसास्वादनम् अनुचितमिति अत्र समीपवर्तिनि प्रकोष्ठे उपविष्टवन्तः स्वामिचरणाः । (नर्तकी आगत्य गायति नृत्यति च । गीतसमाप्तिसमकालं विवेकानन्दः प्रविशति ।)

सर्वे सभ्याः - (सहसोत्थाय) स्वामिनां पादारविन्दयोः प्रणामाः ।

मानसिंहः - (सोपहासं स्वामिनं निरीक्षमाणः स्वगतम्) किमयमपि सन्न्यासी? अपि वीतरागभयक्रोधोऽयम्? भवतु परीक्षे तावदेनम् । (स्वामिनं प्रति) स्वामिन्! किमिति पौरस्त्यपाश्चात्यविद्यापारङ्गतोऽपि भवानेवं भिक्षुर्भूत्वा भिक्षामटति?

विवेकानन्दः - (तम् आपादमस्तकं भूयो निरीक्ष्य) भवान् राजपदवीम् अलङ्करोति ननु?

मानसिंहः - अथ किम्? परम्पराप्राप्तं मे राजपदम्।

विवेकानन्दः - तत् किमर्थं भवान् राजकार्याणि परिहृत्य पाश्चात्यैः सह लुब्धक इव मृगयासु वृथा कालव्ययं करोति?

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

मानसिंहः - (साहङ्कारम्) स्वामिन्! अहं हि नरेशः राजा भूपः नृपः । यथा मे रोचते, तथा करोमि ।

विवेकानन्दः - (सस्मितम्) राजन्! अहमपि सन्न्यासी, परिव्राट्, दण्डी, सर्वसङ्गपरित्यागी च । तद् यथा मे रोचते तथा करोमि । भिक्षाटनं मे रोचते इति भिक्षाटनं करोमि ।

मानसिंहः - (साहङ्कारम्) स्वामिन्! अपि भवान् इतरजनवद् मूर्तिपूजायां बद्धादरः?

विवेकानन्दः - बाढम् । पूर्वं नासम् । पश्चाद् गुरोः श्रीरामकृष्णदेवस्य कृपया बद्धादरोऽस्मि मूर्तिपूजायाम् ।

मानसिंहः - अहं तु मूर्तिपूजायां सर्वथा न विश्वसिमि । तत् का मे गतिर्भवति जननान्तरे? (हसति)

विवेकानन्दः - (सहसोत्थाय भित्तिगतं राजचित्रं निरीक्षमाणः) सचिवमहाशय, अस्मिन् चित्रे थूत्क्रियताम् (इति आदिदेश) ।

सचिवः - (कम्पमानः) न-न-न-स-स-स-स्वा मि-च-र-णाः ।

(महाराजं सभयं वीक्षते)

विवेकानन्दः - (सर्वान् क्रमशः निरीक्ष्य) किं न कोऽपि वर्णलिप्ते कर्गजेऽस्मिन् थूत्कर्तुमपि समर्थोऽत्र राजसभायाम्? (मानसिंहं प्रति) राजन्! ज्ञातं खलु रहस्यं मूर्तिपूजायाः । भोः भोः मूर्तिपूजाविरोधिनः! अन्योऽयं राजा, अन्यच्च इदमस्य चित्रं निर्जीवं जडम् । एवं ज्ञात्वा अपि युष्मासु न कश्चिदपि कर्गजेऽस्मिन् थूत्कर्तुमुत्सहते । किमत्र रहस्यम्? यतो हि सर्वेऽपि यूयम् इदं चित्रं न कर्गजरूपेण पश्यथ,

© NCERT NOT TO BE REPUBLISHED

अपि तु यस्य तच्चित्रं तस्य प्रतीकत्वेन । चित्राकृतौ साक्षात् महाराजं पश्यथ। सज्जनाः ! एवं मूर्तिपूजको भक्तः अश्म-धातु-काष्ठ-मृत्तिकादिभिः घटितासु मूर्तिषु राम-कृष्ण-गणेश-प्रभृतीन् देवान् साक्षात्करोति भावबलेन ।

सर्वे सभ्याः - अहो! स्वामिचरणानां प्रतिपादनकौशल्यम् (इत्युक्त्वा प्रणमन्ति)

मङ्गलसिंहः - (सानन्दम्) स्वामिचरणानां अनेन तत्त्वोपदेशेन नितरां प्रीतोऽस्मि (राजा आसनादुत्थाय विवेकानन्दस्वामिनं प्रणमति)

सर्वे - सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः । सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाक् भवेत् ।।

(मङ्गलसिंहः - पश्चिमभारतस्य आल्वारप्रान्तस्य रजपूतानाम् महाराजः ।

मानसिंहः - मङ्गलसिंहस्य सुहृत् सामन्तराजः ।)

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

कवेः परिचयः

कविः डा।। श्रीधरभास्करवर्णेकरः ।

कालः - १९१८-२००१

देशः - वार्ने, सतारामण्डलम्, महाराष्ट्रराज्यम् ।

कृतयः - विवेकानन्दविजयम्, अर्वाचीनसंस्कृतसाहित्यम्, श्रीशिवराज्योदयम्, संस्कृतवाङ्मयकोषः इत्यादयः ।

पुरस्कारः - राष्ट्रपतिपुरस्कारः, कालिदासपुरस्कारः,सरस्वतीसम्मानम्।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. कस्य सम्मानार्थं मङ्गलसिंहेन समारम्भः आयोजितः?

२. कस्य भावचित्रस्य थूत्कारं कर्तुं स्वामी विवेकानन्दः अवदत् ?

३. राज्ञः आस्थानं विवेकानन्दः केन प्रेषितः?

४. मूर्तिपूजारहस्यं इति पाठस्य लेखकः कः ?

२. संयोज्य लिखत ।

	अ	आ
१.	आखेटवेषः	राजा
२.	परिव्राट्	मानसिंहः
३.	रामसिंहः	मानसिंहः
४.	विवेकानन्दः	संन्यासी
५.	मङ्गलसिंहः	वङ्गदेशीयः

३. यथानिर्देशं लिखत ।

१. के नु खलु अमी स्वामिचरणाः ।

कः पाठः? कः अवदत्? कम् अवदत्?

२. भिक्षाटनं मे रोचते इति कृत्वा भिक्षाटनं करोमि ।

कः पाठः? कम् अवदत्? भिक्षाटनं कस्मै रोचते?

३. अस्मिन् चित्रे थूत्क्रियताम् ।

कः पाठः? कः अवदत्? कस्य चित्रे?

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

४. सन्धिं कृत्वा नाम लिखत ।

१. कर्गजे + अस्मिन्   २. तत् + चित्रम्
३. कश्चित् + अपि   ४. सहसा + उत्थाय

५. समस्तपदं लिखित्वा समासस्य नाम लिखत ।

१. राज्ञः आगमनम्   २. स्वामिनः चरणेषु
३. स्वस्थानं आपन्नाः   ४. महान् च असौ राजा च

६. पर्यायपदानि लिखत ।

१. भूयः   २. लुब्धकः   ३. चरणः   ४. सत्वरम्

७. वाक्ये योजयत ।

१. उत्थाय   २. करोमि   ३. परिहृत्य   ४. पश्यन्तु

८. प्रयोगपरिवर्तनं कुरुत ।

१. सर्वे भद्राणि पश्यन्तु ।
२. अहं भिक्षाटनं करोमि ।
३. अस्मिन् चित्रे थूत्क्रियताम् ।

९. लघूत्तरं लिखत ।

१. प्रासादं प्राप्ता अपि स्वामिचरणाः किमर्थं सभां नालङ्कुर्वन्ति ?
२. विवेकानन्दः भिक्षाटनविषये मानसिंहं प्रति किम् उक्तवान् ?

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

१०. दशवाक्यैः संस्कृतभाषया,आङ्लभाषया, कन्नडभाषया वा उत्तरं लिखत।

१. विवेकानन्दः मूर्तिपूजायाः वैशिष्ट्यं कथं प्रतिपादयति ?

अवधेयांशः

कोषः - सत्वरम् - सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च ।

राजा - राजाराट् पार्थिवक्ष्माभृत् नृपभूपमहीक्षितः ।

****

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

चतुर्दशः पाठः

L9U9F4

प्रयोगाः

प्रयोगः त्रिविधः - १. कर्तरि २. कर्मणि ३. भावे इति । सकर्मकधातुभ्यः कर्तरि, कर्मणि इति द्वौ प्रयोगौ भवतः । अकर्मकधातुभ्यः कर्तरि भावे इति प्रयोगौ भवतः ।

१. कर्तरि प्रयोगः

अस्मिन् प्रयोगे कर्तृपदं प्रथमा विभक्त्यन्तं भवति । कर्मपदं द्वितीयाविभक्त्यन्तं भवति । क्रियापदं कर्तृपदस्य पुरुषं वचनं च अनुसरति । कर्तरि प्रयोगे कर्तृपदस्य प्राधान्यम्। यथा छात्रः पाठं पठति।

२. कर्मणि प्रयोगः

यस्याः क्रियायाः कर्माकांक्षा भवति तादृशक्रियावाचकः धातुः सकर्मकः। अयं प्रयोगः सकर्मकधातूनामेव सम्भवति । अस्मिन् प्रयोगे कर्मपदस्य प्राधान्यम् । कर्तृपदं तृतीयाविभक्त्यन्तं भवति । कर्मपदं प्रथमाविभक्त्यन्तं भवति । क्रियापदं कर्मपदम् अनुसरति । क्रियापदं आत्मनेपदान्तमेव भवति । मूलधातुना सह य योज्यते । (पठ् + य + ते) यथा छात्रेण पाठः पठ्यते ।

३. भावे प्रयोगः

यस्याः क्रियायाः कर्माकांक्षा न भवति स धातुः अकर्मकः । अयं प्रयोगः अकर्मकधातूनां सम्भवति । अस्मिन् प्रयोगे कर्तृपदं तृतीयाविभक्त्यन्तं भवति । कर्मपदं न भवति । क्रियापदम् आत्मनेपदान्तं प्रथमपुरुषैकवचनान्तं च भवति । यथा- बालकेन धाव्यते । त्रिविधप्रयोगेषु भेदः कः इति कोष्ठकं पश्यामः ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

प्रयोगः	कर्तृपदम्	कर्मपदम्	क्रियापदम्	प्राधान्यम्
कर्तरि	प्रथमा विभक्त्यन्तम्	द्वितीया विभक्त्यन्तम्	परस्मैपदि आत्मनेपदि कर्तृपदमनुसरति	कर्ता
कर्मणि	तृतीया विभक्त्यन्तम्	प्रथमा विभक्त्यन्तम्	आत्मनेपदि कर्मपदमनुसरति धातुना सह 'य' योज्यते	कर्म
भावे	तृतीया विभक्त्यन्तम्	---------	आत्मनेपदि प्रथमपुरुष - एकवचने एव	क्रियापदम्

कानिचन उदाहरणानि

कर्तरि प्रयोगः			कर्मणि प्रयोगः		
कर्तृपदम्	कर्मपदम्	क्रियापदम्	कर्तृपदम्	कर्मपदम्	क्रियापदम्
रामः	पत्रं	लिखति ।	रामेण	पत्रं	लिख्यते ।
त्वं	देवं	नमसि ।	त्वया	देवः	नम्यते ।
अहं	पाठं	पठामि ।	मया	पाठः	पठ्यते ।
अहं	त्वां	आह्वयामि	मया	त्वं	आहूयसे।
सः	मां	निन्दति ।	तेन	अहं	निन्द्ये ।
जननी	जलं	पिबति ।	जनन्या	जलं	पीयते ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

राधा	फलं	नयति ।	राधया	फलं	नीयते ।
बालकः	गुरून्	वन्दते ।	बालकेन	गुरवः	वन्द्यन्ते ।
भक्तः	देवं	पश्यति ।	भक्तेन	देवः	दृश्यते ।
सैनिकाः	देशं	रक्षन्ति ।	सैनिकैः	देशः	रक्ष्यते ।
सा	पाकं	करोति ।	तया	पाकः	क्रियते ।
उमा	मालां	धरति ।	उमया	माला	ध्रियते ।
गोपः	वृषभं	नयति ।	गोपेन	वृषभः	नीयते ।
भक्तः	भगवन्तं	स्तौति ।	भक्तेन	भगवान्	स्तूयते ।
बालः	क्षीरं	पिबति ।	बालेन	क्षीरं	पीयते ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

कर्तरि प्रयोगः	**भावे प्रयोगः**
१. शिशुः हसति ।	शिशुना हस्यते ।
२. सूर्यः प्रकाशते ।	सूर्येण प्रकाश्यते ।
३. बालकाः क्रीडन्ति ।	बालकैः क्रीड्यते ।
४. कन्याः हसन्ति ।	कन्याभिः हस्यते ।
५. शिशुः स्वपिति ।	शिशुना सुप्यते ।
६. शारदा नृत्यति ।	शारदया नृत्यते ।
७. अहं अस्मि ।	मया भूयते ।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. कर्तरि प्रयोगे कर्तृपदं किं विभक्त्यन्तं भवति ?

२. भावे प्रयोगे क्रियापदं कस्मिन् पुरुषे भवति ?

३. कस्मिन् प्रयोगे कर्मपदं प्रधानं भवति ?

४. प्रयोगाः कति भवन्ति ?

२. रिक्तस्थानं पूरयत ।

१. .... धातुभ्यः कर्तरि भावे च प्रयोगौ भवतः ।

२. भावेप्रयोगे कर्तृपदं .... विभक्त्यन्तं भवति ।

३. यस्याः क्रियायाः कर्माकांक्षा भवति तादृशः क्रियावाचकाः धातवः ....।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३. प्रयोगपरिवर्तनं कुरुत ।

१. गणेशः चित्रं लिखति ।

२. अहं गुरुं नमामि ।

३. राधा पाठं पठति ।

४. बालिकया जलं पीयते ।

४. लघूत्तरं लिखत ।

१. कर्तरि प्रयोगं विवृणुत ।

२. कर्मणिप्रयोगं विवृणुत ।

****

अवधेयांशः

लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृध्दिक्षयभयजीवितमरणम्

नर्तन निद्रारोहण हासाः स्पर्धाकम्पनमोहनहासाः ।

शयनक्रीडारुचिदीप्त्यर्थाः धातव एते कर्मणि नोक्ताः ।।

उक्तैः अर्थैः सह सिध्दि-शुध्दि-नाश-तुष्ट्यादिषु अर्थेषु अपि धातवः अकर्मकाः भवन्ति।

पायात् कुमारजनकः शशिखण्डमौलिः

शङ्खप्रभश्च निधनश्च गवीशयानः ।

गङ्गाश्च पन्नगधरश्च उमाविलासः

आद्यक्षरेण सहितो रहितोऽपि देवः ।।

*****

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पञ्चदशः पाठः

अनुवादाः

कन्नडभाषया, आङ्ग्लभाषया वा अनुवादं कुरुत।

१. नीलमेघः आकाशे सञ्चरति । मेघात् वृष्टिः भवति । वृष्ट्या भूमौ सस्यानि वर्धन्ते । पशवः सस्यानि भक्षयित्वा जीवन्ति ।

२. युष्माभिः सम्यक् अभ्यासः करणीयः ।गुरोः मार्गदर्शनम् अनुसरत । श्वः शालायां परीक्षा प्रचलिष्यति । सम्यक् लिखित्वा उत्तीर्णाः भवत । उद्योगिनं पुरुषसिंहम् उपैति लक्ष्मीः ।

३. कृषीवलाः क्षेत्रे परिश्रमेण कृषिकार्यं कुर्वन्ति । तेषां गृहेषु कुक्कुटाः, सारमेयाः, गावः, च भवन्ति । शुनकः गृहं क्षेत्रं च चोरेभ्यः रक्षति । धेनुः मधुरं दुग्धं ददाति ।

४. आगामिवासरे सुधांशुः वैद्यकीयक्षेत्रे उन्नताध्ययनार्थं विदेशं प्रति गमिष्यति । तत्र वर्षत्रयं सम्यगधीत्य पुनरागमिष्यति । प्रतिग्रामं गत्वा आर्तान् सेविष्यते । यतः सेवा हि परमो धर्मः ।

५. नगरेषु इदानीं परिसरमालिन्यम् अधिकमस्ति । तस्मात् जनाः रुग्णाः भवन्ति । उत्तमस्वास्थ्यं प्राप्तुं प्रत्यहं योगाभ्यासः करणीयः । सर्वे भवन्तु सुखिनः ।

६. प्राणिषु मानवः श्रेष्ठः । न तत्र कारणं शक्तिः आकारो वा । किन्तु असदृशी बुद्धिः विवेकः च । तथापि लोकेऽस्मिन् एकैकस्मात्, प्राणिनः वस्तुनः च मानवस्य ज्ञातव्यं किञ्चित् विद्यते ।

७. कुरुक्षेत्रे सर्वे पाण्डवाः कौरवाः च युद्धाय सन्नद्धाः आसन् । अर्जुनः एकः महावीरः । तस्य सारथिः भगवान् श्रीकृष्णः । उभयोः पक्षयोः सर्वे युद्धसन्नद्धाः अभवन् ।

८. इन्दुः रात्रौ उदयते । इन्दोः प्रकाशः चन्द्रिका । चन्द्रिकायाः ज्योत्स्ना कौमुदीति अपरे नाम्नी । सा शीतला आह्लादकरी च वर्तते ।

****

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

संस्कृतभाषया अनुवादं कृत्वा लिखत ।

1. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪ್ರತಿದಿನ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಪಾಠಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಗುರುಗಳ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

2. ಇದು ಸುಂದರವಾದ ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ಉದ್ಯಾನವನವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.18ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಸಂಜೆ ನಗರವಾಸಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

3. ಹಿಂದೆ ಬಡವನೂ ಮೂರ್ಖನೂ ಆದ ಕಮಲಾಕರನೆಂಬ ಬಾಲಕನು ಇದ್ದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿ ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಅವಮಾನಿತನಾದ ಅವನು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.

4. ಪ್ರಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನೀವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿ, ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡಬೇಡಿ. ಹೋದ ಸಮಯ ಮತ್ತೆ ಬಾರದು. ಸುಖವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಸುಖವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು.

5. ಭಾರತವು ವಿಶಾಲವಾದ ದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮೀಯರ ಎಲ್ಲಾ ಮತಸ್ಥರ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ದರ್ಶನವು ಮಾನಸಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯವು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತದೆ.

6. ಸುಭಾಷಿತವೆಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮನೋಹರವಾದ ಸುಭಾಷಿತಗಳಿವೆ. ಇವು ನೀತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತವೆ. ತತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ.

7. ಗ್ರಾಮದ ಹೊರಗೆ ಸುಂದರವಾದ ಸರೋವರ ಇದೆ. ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಕಮಲಗಳು ಅರಳುತ್ತವೆ. ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಮೀನುಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತವೆ. ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಮೀನುಗಳು ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆರೆಯ ನೀರು ಸಿಹಿಯಾಗಿದೆ.

8. ಇದು ನಮ್ಮ ಊರಿನ ದೇವಾಲಯ. ಇದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರೋವರವೂ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪವನವೂ ಇದೆ. ಇದರ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿಯೂ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗಣವೂ ಇದೆ

.*******

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

पूरकपाठः

१. गतानुगतिको लोकः

EH$pñ_Z Jm_ EH$: H$nU:{^j H$: AmgrV & g: à{V{XZ {^j mQZ H$Ëdm YZ gånmX`{V ñ_& g: gånm{XV YZ_ EH$pñ_Z Vm_nmÌ ñWmn`{V ñ_ & ~h{XZmZ¶Va Vñ` YZnmÌ nU_ & VXm g: Ed {M¶V`{V &

Ah_ EVX YZnmÌ ñdrH$Ë` H$met J{_î`m{_ & J"mñZmZ H$[aî`m{_ & {ednOm H$[aî`m{_ B{V & VV: EH$pñ_Z CËgd{XZ àmV: g: {^j H$: H$met JÀN{V & ñZmZmW J"mZXt JÀN{V& VÌ ñdñ` YZnmÌñ` a j UmW J"mVra {gH$Vmg JV H$am{V & JV nmV ñWmn`{V & A{^kmZmW_ Cn[a EH$ {ed{b", H$am{V & g¶Vmf U ñZmZmW JÀN{V & VV: VÌ AmJVm: ^º$m: OZm: {ed{b" Xïdm {ed{b"{Z_mU_ AÌ {Z`_: B{V _Ëdm gd@{n EHH {ed{b" H$dp¶V& ñZmZ g_mß` AmJV: H$nU: ~h{Z {ed{b"m{Z ní`{V & AV: g: ñdñ` YZnmÌ àmá_ Ag_W: ^d{V & g: AVrd X:p I Vm ^d{V & AV Ed CÀ`V

JVmZJ{VH$m bmH$: Z bmH$: nma_m{WH$:&
J"mgH$V{b"Z Zï_ Vm_^mOZ_ && B{V

अभ्यासः

१. **दशवाक्यैः संस्कृत भाषया, कन्नड भाषया आङ्ग्ल भाषया वा उत्तरं लिखत ।**

१. कृपणस्य धनं कथं नष्टम् अभवत् ?

* * * * *

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

परिशिष्टम्

१. सेतुपाठः

अष्टमकक्ष्यायां ये व्याकरणांशाः प्रदत्ताः, विशिष्य भाषाग्रहणे तेषां पुनस्मारणम्।

१. वर्णमाला । स्वराः, अयोगवाहौ, व्यञ्जनानि

२. माहेश्वरसूत्राणि ।

३. सुबन्तम् । अत्र सप्तविभक्तीनां लिङ्गभेदज्ञानपूर्वकं वाक्ये प्रयोगकौशलसम्पादनम्।

४. सन्धिकार्यपरिचयः - स्वरसन्धिः ।

५. तिङन्तम् - क्रियापदेषु धातु-लकारयोः भेदः तथैव विशेषक्रियापदानां परिचयः करोति -कुरुते, अस्ति -वर्तते अपि च लट्, लृट्, लोट् लङ् लकाराणां पुनस्मारणम्

६. संख्या - १ तः १०० पर्यन्तम् ।

७. समासः - द्वन्द्वः ।

प्रश्नाः :-

१. संस्कृतभाषायां कति स्वराः सन्ति?

२. माहेश्वरसूत्रेषु पञ्चमं सूत्रं किम्?

३. प्रातः पदस्य विरुद्धार्थकं पदं किम्?

४. कति वचनानि सन्ति?

५. राजा पदस्य समानार्थकं पदं किम्?

६. कति विभक्तयः वर्तन्ते?

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

७. लट् लकारे पठ् धातोः उत्तमपुरुषैकवचनरूपं किम्?

८. विद्यालयः इदं पदं विभज्य सन्धिनाम लिखत ।

९. राम शब्दस्य सप्तमीविभक्तिद्विवचनरूपं लिखत ।

१०. अपठत् इति क्रियापदम् - लकारे अस्ति ।

११. क्रियापदस्य मूलं किम्?

१२. ११.३० - सार्धैकादशवादनम् :: ८.१५ । अत्र चतुर्थं पदं किम्?

१३. रामकृष्णौ एतस्य विग्रहवाक्यं लिखत ।

१४. २४ एतस्य संख्यावाचकपदं लिखत ।

१५. रामः दशरथस्य पुत्रः । रेखाङ्कितपदमुद्दिश्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

*****

अवधेयांशः

केचन न्यायाः

१. सूचीकटाहन्यायः ।	२. मार्जारक्षीरन्यायः ।
३. अरण्यरोदनन्यायः ।	४. हंसक्षीरन्यायः ।
५. स्थालीपुलाकन्यायः ।	६. पङ्ग्वन्धन्यायः ।
७. अन्धगजन्यायः ।	८. काकतालीयन्यायः ।
९. वृक्षबीजन्यायः ।	१०. हस्तामलकन्यायः ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

२. वाक्यरचनाकौशलम्

✻ प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा यथा छात्रः पञ्चवाक्यानि लिखति तथा अध्यापकः छात्रान् सूचयेत् ।

उदाहरणम्-

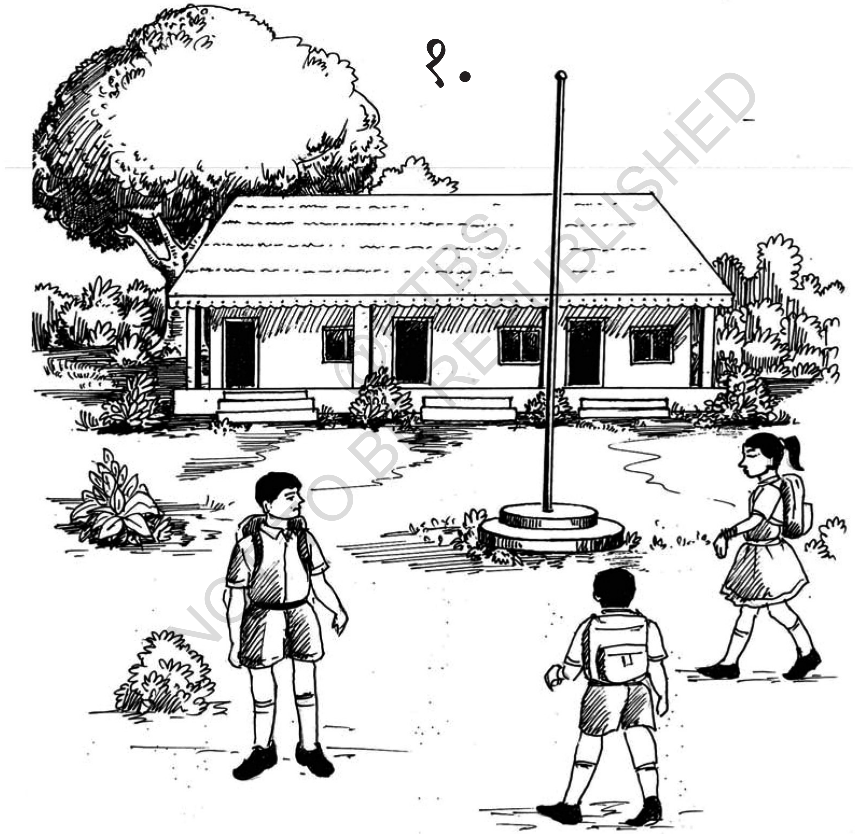

१) एषः विद्यालयोऽस्ति । २) विद्यालयस्य पुरतः ध्वजस्तम्भः भवति । ३) विद्यालयस्य पृष्ठतः वृक्षः अस्ति । ४) विद्यालयस्य पुरतः छात्राः सन्ति । ५) विद्यालयं परितः सस्यानि सन्ति ।

२.

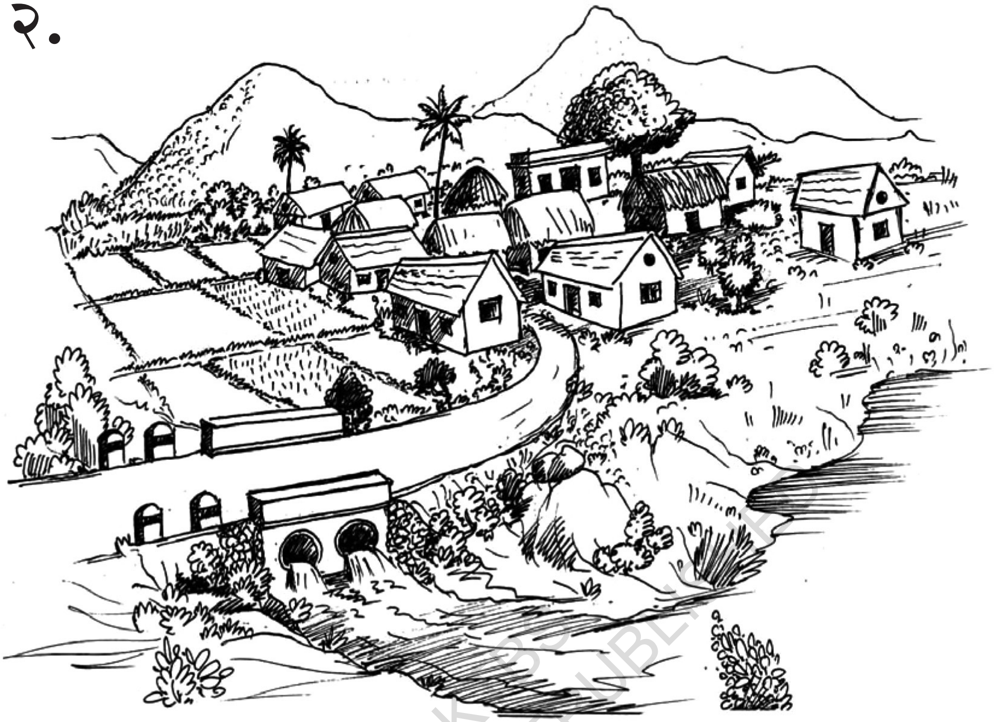

गृहम्, अचलः, मार्गः, नदी, क्षेत्रम्, जलम्, उन्नतः, ग्रामः

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३.

उद्यानम्, दीपः, शिलासनम्, वर्तुलाकारः, पर्वतः, विहरन्ति, उपविशन्ति

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

४.

यानम्, मार्गः, जनाः, बलिका, आपणः, गच्छति, विक्रीणीते, भवानपि, शोभते

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

५.

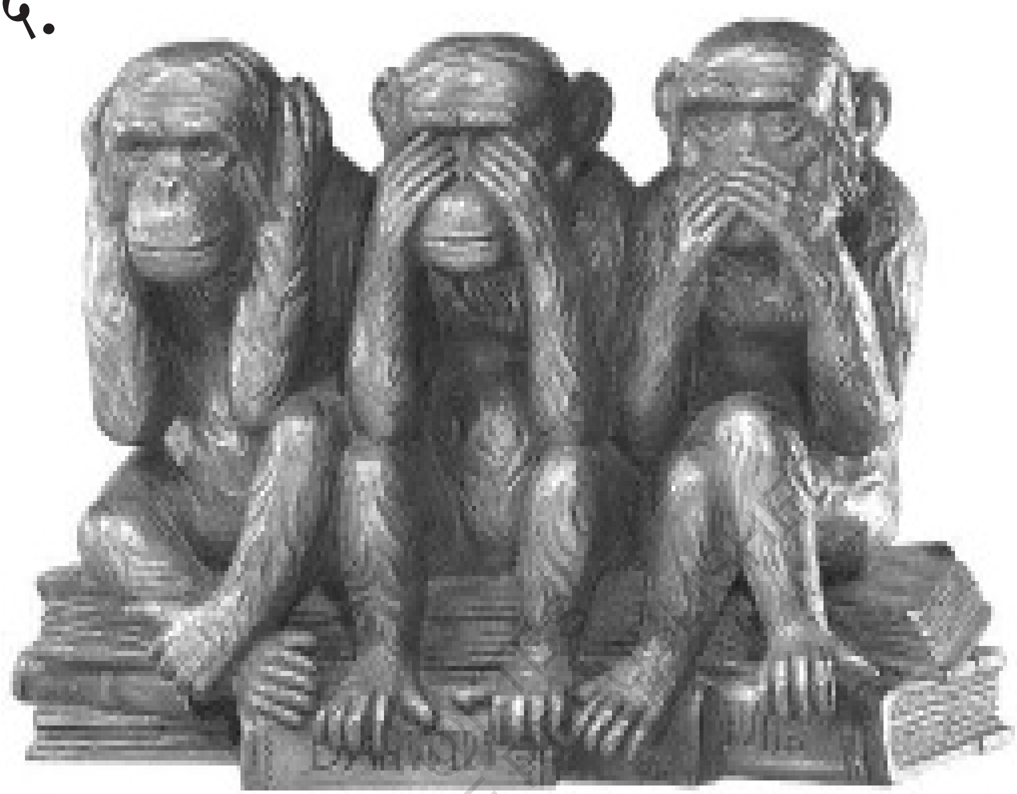

नयनम्, मुखम्, कर्ण:, मर्कट:,गान्धीमहोदय:, उपविशति, पश्यति, शृणोति

NOT TO BE REPUBLISHED

३. गद्यावगाहनम्

पाठः-१

कस्मिश्चिद् ग्रामे एकः वृद्धः कृषकः अवसत् । सः परिश्रमी, दूरदर्शी तथा सरलस्वभावः आसीत् । तस्य चत्वारः पुत्राः आसन् । परं ते अलसाः अभवन् । ते कृषिकार्ये पितुः सहयोगं न अकुर्वन् । न च तेषां कृषिकार्ये रुचिः आसीत् ।

अस्मात् कारणात् वृद्धकृषकः चिन्तितवान्।

मरणासन्नावसरे सः स्वपुत्रान् अकथयत्, यत् मम क्षेत्रेषु गुप्तं धनं वर्तते, मम मरणानन्तरं क्षेत्राणि खनित्वा सुगुप्तं धनं प्राप्नुयुः। पुत्राः एतत् श्रुत्वा प्रासीदन्। पितुः मृत्योः पश्चात् निजक्षेत्राणि अकर्षयन् । परं सुगुप्तं धनं न लब्धम् । ते निराशाः सञ्जाताः । अन्ते मातुः प्रेरणया ते पुत्राः क्षेत्रेषु बीजानि अवपन् । परिणामतः प्रभूतं धान्यम् अभवत् । अपि च पितुः सुगुप्तधनस्य रहस्यम् अबोधन्।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

प्रश्नाः-

१. कृषकः कुत्र अवसत्?
२. वृद्धकृषकस्य स्वभावः कीदृशः आसीत्?
३. वृद्धकृषकस्य पुत्राः स्वभावेन कीदृशाः आसन्?
४. गुप्तं धनं कुत्र वर्तते?
५. कदा सुगुप्तं धनं प्राप्नुयात्?

पाठः-२

अथ कदाचित् तृषार्तः कोऽपि वायसः जलं प्राप्तुं सुचिरम् अभ्रमत् । परं सः काकः न कुत्रापि उदकं प्राप्तवान् । ततः शुष्कवदनः परिश्रान्तः चासौ प्राप्तवान् किमपि उद्यानम् । तत्र हि भाग्येन दृष्टवान् जलकुम्भम् ।

उपविश्य च तस्योपान्ते जलं पातुम् अयतत । किन्तु उदकं तस्मिन् घटे स्वल्पम् आसीत् । तस्मात् जलं प्रति चञ्चुं नेतुं सः नाशक्नोत् । तदा सः उपायं कृतवान् । सः घटे उपलानि चञ्चा उद्धृत्य अक्षिपत् । शीघ्रमेव जलम् उपरि आगच्छत् । तदा परितुष्टः सः भृशं जलम् अपिबत् ।

प्रश्नाः-

१. काकः घटं कुत्र दृष्टवान्?

२. काकः घटे कानि अक्षिपत्?

३. जलं प्राप्तुं कः अभ्रमत्?

४. परितुष्टः काकः किम् अकरोत्?

५. नाशक्नोत् पदं विभज्य लिखत ।

*****

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पाठः ३

कस्मिंश्चित् ग्रामे कश्चन पण्डितः आसीत्। तस्य नाम भुकुण्डः इति। कदाचित् तस्योपरि कश्चन अपवादः आपतितः। राजभटाः तं कोविदं शृङ्खलया बद्ध्वा नृपस्य समीपं नयन्ति। भूपतिः तं विचार्य मरणदण्डनम् आदिशति। तदा भुकुण्डः 'अहं श्लोकमेकं वदामि कृपया अनुमतिं ददातु' इति प्रार्थयति।

भट्टिर्नष्टो भारविश्चापि नष्टः
भिक्षुर्नष्टो भीमसेनोऽपि नष्टः।
भुकुण्डोऽहं भूपतिस्त्वं हि राजन्
भभावल्यामन्तकस्सन्निविष्टः॥

इमं श्लोकं श्रुत्वा राजा तम् मरणदण्डनात् अमोचयत्।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

प्रश्नाः -

१. पण्डितस्य नाम किम्?
२. कस्योपरि अपवादः आपतितः?
३. कोविदं के नयन्ति?
४. 'पण्डितः' पदस्य पर्यायपदं किम्?
५. भूपतिः किम् आदिशति?

भभावल्ली =	भ - भट्टिः,	भा - भारविः
	भि - भिक्षुः,	भी - भीमसेनः
	भु - भुकुण्डः,	भू - भूपतिः
अन्तकः=यमः		

पाठः-४

संस्कृतभाषा देवभाषा । प्रायेण सर्वासां भारतीयभाषाणां प्राणभूता इति । यथा प्राणी अन्नेन जीवति परन्तु वायुं विना अन्नमपि जीवनं रक्षितुं न शक्नोति तथैव अस्मद्देशस्य कापि भाषा संस्कृतभाषावलम्बं विना जीवितुम् अक्षमेति निःसंशयम्। अस्यामेव अस्माकं धर्मः,अस्माकमितिहासः, अस्माकं भूतं,भविष्यञ्च सर्वं सुसन्निहितमस्ति ।

प्रश्नाः -

१. संस्कृतभाषा कासां प्राणभूता अस्ति?

२. प्राणी कं विना न जीवति?

३. संस्कृतभाषायां किं किं सुसन्निहितम् अस्ति?

४. अक्षमेति इदं पदं विभज्य लिखत ।

५. विना अव्ययेन वाक्यं रचयत ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

४. प्रश्नपत्रिका स्वरूपम्-IX

90 अङ्काः

भागः- अ (गद्यम् पद्यम्)

✻ एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।	10×1=10
✻ चतुर्थपदं लिखत ।	4×1=4
✻ लघूत्तराणि लिखत ।	4×2=8
✻ श्लोकयोः तात्पर्यं संस्कृतभाषया, कर्णाटकभाषया वा लिखत।	2×2=4
✻ कवेः देश-काल-ग्रन्थानां विषये लिखत ।	1×3=3
✻ निर्देशानुसारम् उत्तरं लिखत।	3×3=9
✻ दशवाक्यैः संस्कृतभाषया, आङ्ग्लभाषया, कर्णाटकभाषया वा उत्तरं लिखत ।	3×3=9
✻ पद्यं पूरयत ।	1×3=3
✻ अपठितगद्यम्	1×4=4

भागः- आ (व्याकरणम्)

✻ समुचितम् उत्तरं क्रमाक्षरेण सह चित्वा लिखत।	10×1=10
✻ प्रयोपरिवर्तनं कुरुत ।	1×2=2
✻ वाक्यदोषं परिहरत ।	1×2=2
✻ अलङ्कारं विवृणुत ।	1×3=3
✻ प्रस्तारं विलिख्य, गणविभागं कृत्वा छन्दसः नाम लिखत।	1×3=3

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

भागः - इ (रचनात्मकविभागः)

✻ संस्कृतभाषा अनुवादं कुरुत । 1×3=3

✻ संस्कृतभाषया, कर्णाटकभाषया वा अनुवादं कुरुत। 1×3=3

✻ पत्रं लिखत । 1×5=5

✻ प्रबन्धं लिखत । 1×5=5

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

५. मार्गदर्शिनी प्रश्नपत्रिका
IX Std. Summative Assessment-2

Max. Marks-90

भागः - अ (गद्यम्-पद्यम्)

एकवाक्येन उत्तरं लिखता। 10×1=10

1. सिद्धारूढस्य गुरुः कः?
2. प्राचीनकाले प्रसिद्धाःगणितज्ञाः के?
3. बलिराजः केन पाताललोकं प्रवेशितः ?
4. के न योगमर्हतः ?
5. भीमः विराटराजेन कुत्र विनियुक्तः?
6. आदिचुञ्चनगिरिक्षेत्रस्य प्रधानभूतः देवः कः ?
7. विक्रमार्कचरिस्य नामान्तरं किम् ?
8. शर्वसुतः कः?
9. नरः प्रत्यहं किं प्रत्यवेक्षेत?
10. अनित्यानि कानि ?

चतुर्थं पदं लिखत। 4×1=4

11. त्रेतायुगम् :- श्रीरामः ; द्वापरयुगम् ....।
12. सागरः- समुद्रः सुरभारती..................।
13. सर्वलघुः- नगण : सर्वगुरु ....।
14. नमः- चतुर्थी; बहिः ....।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

लघूत्तराणि लिखत । 4×2=8

15. प्रासादं प्राप्ता अपि स्वामिचरणाः किमर्थं सभां नालङ्कुर्वन्ति ?

16. ब्रह्मराक्षसः कथं शापविमुक्तः अभवत्?

17. परमार्थतः शिवः कथमस्ति ?

18. सौभद्रः कथं ग्रहणं गतः?

वा

पुराणरीत्या आदिचुञ्चनगिरेः का कथा भवति ?

श्लोकयोः तात्पर्यं संस्कृतभाषया कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखत।

2×2=4

19. वपुर्विरूपाक्षम् अलक्ष्यजन्मता
दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु।
वरेषु यद्बालमृगाक्षि मृग्यते
तदस्ति किं व्यस्तमपि त्रिलोचने ॥

20. गङ्गातुङ्गाकावेरीजलमस्माकं मत्वा
कृतसङ्कल्पाः कार्यं कर्तुम् आलस्यं हित्वा ।
सुवर्णपुष्पां पृथिवीमेतां क्रष्टुम् आयान्तु
प्रवहतु कामं स्वेदस्रोतः धैर्यं मा जहतु ऽ ऽ
भोः भोः, धैर्यं मा जहतु ऽ ॥

NOT TO BE REPUBLISHED © KTBS

कवेः देश-काल-ग्रन्थानां विषये लिखत । 1×3=3

21. विद्वान् जि. महाबलेश्वर भट्टः **वा** कालिदासः।।

यथा निर्देशम् उत्तरं लिखत । 3×3=9

22. अस्मिन् चित्रे थूत्क्रियताम् ।

क: पाठ:? क: अवदत्?कस्य चित्रे?

23. तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे ।

क: पाठ:? क: अनुवृत्तिं कर्तुं न उत्सहे? काम् अवदत्?

24. सहजौ मे प्रहरणम्।

क: पाठः ? कम् अवदत्? कस्य भुजौ सहजौ प्रहरणम्?

दशभिः वाक्यैः उत्तरं संस्कृतभाषया कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखत। 3×3=9

25. दीपावलिमहोत्सवस्य वैशिष्ट्यं लिखत ।

26. आदिचुञ्चनगिरिः इति नाम कथं प्रथितम्?

27. सुभाषितकारः चातकं सम्बोध्य किं वदति, तस्य सन्देशः कः ?

वा

बृहन्नला - अभिमन्य्वोः सम्भाषणं संगृह्य लिखत ।

पद्यं पूरयत। 1×3=3

28. उद्योगिनं ....

....

....

.... कोऽत्रदोषः ।।

29. अनुच्धेदं पठित्वा उत्तरत

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

पाठः-४

संस्कृतभाषा देवभाषा । प्रायेण सर्वासां भारतीयभाषाणां प्राणभूता इति । यथा प्राणी अन्नेन जीवति परन्तु वायुं विना अन्नमपि जीवनं रक्षितुं न शक्नोति तथैव अस्मद्देशस्य कापि भाषा संस्कृतभाषावलम्बं विना जीवितुम् अक्षमेति निःसंशयम्। अस्यामेव अस्माकं धर्मः,अस्माकमितिहासः, अस्माकं भूतं,भविष्यञ्च सर्वं सुसन्निहितमस्ति ।

प्रश्नाः -

१. संस्कृतभाषा कासां प्राणभूता अस्ति?

२. प्राणी कं विना न जीवति?

३. संस्कृतभाषायां किं किं सुसन्निहितम् अस्ति?

४. 'विना' अव्ययेन वाक्यं रचयत । 1×3=3

भाग-आ (व्याकरणम्)

समुचितं उत्तरं चित्वा क्रमाक्षरेण सह लिखत। 10×1=10

30. "सज्जनः' इत्यत्र अयं सन्धिः अस्ति ।

a. जश्त्वसन्धिः b. अनुनासिकसन्धिः c. श्चुत्वन्धिः d. अनुस्वारसन्धिः

31. "कर्णार्जुनौ' अत्र अयं समासः अस्ति ।

a. कर्मधारयः b. द्विगुः c. द्वन्द्वः d. तत्पुरुषः

32. स्मृतः अस्य समानार्थकपदम् इदं भवति ।

a. मृतः b. विस्मृतः c. अमृतः d. ज्ञातः

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

33. लुब्धकः अस्य समानार्थक पदम् इदं भवति।

a. चरणः b. व्याघ्रः c. व्याधः d. पिकः

34. सम्प्रदानकारकस्य विभक्तिः एषा।

a.तृतीया b.पञ्चमी c.सप्तमी d.चतुर्थी

35. वन्दै एषः लकारः

a. लट् b. लुट् c. लृट् d.लोट्

36. उभावपि अस्य सन्धिविभजनम् एवं भवति ।

a. उभा+अपि b. उभौ+अपि c. उभाव + पि d. उभा + पपि

37. अत्र समूहेतर पदम् इदं भवति।

a. रामाय b. विहाय c. सूर्याय d. हरये

38. उत्तरपदार्थप्रधानः एषः समासः ।

a. द्विगुः b. कर्मधारयः c. तत्पुरुषः d. द्वन्द्वः

39. गणाः एते सन्ति।

a. अष्ट b. पञ्च c. षट् d. त्रयः

40. प्रयोगं परिवर्तयत । 1×2=2

a. अहं गुरुं नमामि

b. बालेन क्षीरं पीयते।

41. वाक्यदोषं परिहरत। 1×2=2

a. नगरेण अभितः उपवनम् अस्ति ।

b. भोजनस्य प्राक् हस्तपादं प्रक्षालय । 1×3=3

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

42. अलङ्कारं विवृणुत ।

विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ।

प्रस्तारं विलिख्य गणविभागं कृत्वा छन्दो नाम लिखत। 1×3=3

43. सम्पूर्णकुम्भो न करोनि श्ब्दम्।

भागः-इ (रचनात्मक विभागः)

संस्कृत भाषया अनुवादयत। 1×3=3

44. ಇದು ನಮ್ಮ ಊರಿನ ದೇವಾಲಯ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಸರೋವರವಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಉಪವನವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಜನರು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ ವಿಹರಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ.

कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा अनुवादं कुरुत। 1×3=3

45. इन्दुः रात्रौ उदयते। इन्दोः प्रकाशः चन्द्रिका। चन्द्रिकायाः ज्योत्स्ना इति नाम अस्ति। सा शीतला आह्लादकारिणी च वर्तते।

46. दिनत्रयं विरामं सम्प्रार्थ्य कक्ष्याध्यापकं प्रति विरामपत्रं लिखत 1×5=5

वा

शालावार्षिकोत्सवविषये मित्रं प्रति पत्रं लिखत।

प्रबन्धं लिखत 1×5=5

47. जनसंख्यास्फोटः **वा** दूरदर्शनम्

***

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

६. पदकोषः

अधिकृतः	ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ	Authoritatively
अनुशासनम्	ಆದೇಶ	Instruction
अनूद्य	ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿ	Having studied
अन्तेवासी	ಶಿಷ್ಯ	Student
अभिलषितम्	ಇಚ್ಚಿಸಿದ	Desied
अधिष्ठानम्	ಪಟ್ಟಣ	City
अमेध्यम्	ಮಲ	Human shit,stool
अशेषः	ಸಂಪೂರ್ಣ	Entire, Complete
अजिनम्	ಚರ್ಮ	Skin
अकिञ्चनः	ಬಡವ	Poor
अधरः	ಕೆಳತುಟಿ	Down lips (lowerlip)
अनुस्यूतः	ನಿರಂತರ	Continuously
अम्भोदः	ಮೋಡ	Cloud
अन्वयः	ವಂಶ	Dynasty leanage
अचलः	ಪರ್ವತ	Mountain
अहिः	ಹಾವು	Snake, serpent
आयुक्तः	ಪ್ರತಿನಿಧಿ	Representative
आम्लः	ಹುಳಿ	Sour
आम्रः	ಮಾವು	Mango
आयतनम्	ಕಟ್ಟಡ	Building
आखेटकः	ಬೇಟೆಗಾರ	A hunter
आली	ಗೆಳತಿ, ಸಾಲು	A female friend, line
अनलः	ಬೆಂಕಿ	Fire
अंसः	ಹೆಗಲು	Shoulder
आर्तः	ದು:ಖ	Pathetic

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

उच्छिष्टम्	ಎಂಜಲು	Leftover
उपयन्ता	ವರ, ಮದುಮಗ	Bridegroom
उदधिः	ಸಮುದ್ರ	Ocean
उत्सङ्गः	ತೊಡೆ	Lap, theigh
उत्सिक्तः	ಅಹಂಕಾರಿ	Egoist
कटुः	ಖಾರ	Hot
कर्गजः	ಕಾಗದ	Paper
कृत्स्नम्	ಸಂಪೂರ್ಣ	Complete
कुल्या	ಕಾಲುವೆ	Cannal
कूर्मः	ಆಮೆ	Tortoise
कूर्दः	ಸ್ಪರ್ದೆ	Competition
ग्रीवा	ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕಂಠ	Neck
क्षितिः	ಭೂಮಿ	Earth
क्षुत्	ಹಸಿವು	Hunger
ग्रहणम्	ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ	Holding
घृतम्	ತುಪ್ಪ	Ghee
छिद्रम्	ರಂಧ್ರ	Hole
जरा	ಮುದಿತನ	Old age
जवनिका	ಪರದೆ	Screen
तटाकः	ಕೆರೆ	Lake
दशास्यः	ರಾವಣ	Ravana (ademan)
दिवः	ಸ್ವರ್ಗ	Heaven
दुकूलः	ರೇಶ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ	Silkgarment
नभः	ಆಕಾಶ	Sky
निर्झरिणी	ಕಿರುತೊರೆ	A small falls
निशम्य	ಕೇಳಿ	Having heard
निशा	ರಾತ್ರಿ	Night
पर्युषितम्	ತಂಗಲು, ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು	Tostay

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

पनसः	ಹಲಸಿನಹಣ್ಣು	Jock fruit
पदातिः	ಕಾಲಾಳು	soldier
पन्थाः	ಮಾರ್ಗ	Road
प्रसूतिः	ಜನನ	Birth
पिनाकपाणिः	ಶಿವ	Lord shiva
पितृसद्म	ಮಸಣ,ಸ್ಮಶಾನ	Graveyard
पृथक्	ಬೇರೆ	Separate
प्रतिपत्	ಪಾಡ್ಯ	First day after fullmoon
प्रणेता	ರಚಿಸಿದವನು	Writer
प्रहरणम्	ಆಯುಧ	Weapon
पिकः	ಕೋಗಿಲೆ	Peacock
पीतम्	ಹಳದಿ	Yellow
पीनम्	ದಪ್ಪ	Bulky
बाहुः	ತೋಳು	Arm, shoulder
ब्राह्मणः	ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ	
भूतिः	ಮಂಗಲ	Auspicious
भल्लूकः	ಕರಡಿ	Bear
महानसः	ಅಡುಗೆ ಮನೆ	Kitchen
मातुलः	ಸೋದರ ಮಾವ	Maternal uncle
मृग्यते	ಹುಡುಕಲ್ಪಡುತ್ತದೆ	It is searched out
मृत्तिका	ಮಣ್ಣು	Soil clay
मण्डूकः	ಕಪ್ಪೆ	Frog
मेलापकः	ಗುಂಪು	Group
यामः	ಮೂರುಗಂಟೆಯ ಅವಧಿ	Ameridian
रासभः	ಕತ್ತೆ	Donkey
रौप्यम्	ಬೆಳ್ಳಿ	Silver
राजीवः	ಕಮಲ	Lotus

NOT TO BE REPUBLISHED
©KTBS

लुब्धकः	ಬೇಟೆಗಾರ	Hunter
वह्निः	ಬೆಂಕಿ	Fire
वपुः	ಶರೀರ	Body
वणिक्	ವ್ಯಾಪಾರಿ	Businessman
वटिका	ದೋಸೆ	Cake, Dosa
वर्णी	ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ	An unmarried man
वटुः	ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ	An unmarried man
वर्त्म	ಮಾರ್ಗ,ದಾರಿ	Way, road
वराहः	ಹಂದಿ	Pig
वाङ्मयः	ಸಾಹಿತ್ಯ	Literature
वाञ्छा	ಆಸೆ	Desire
विचिकित्सा	ಜಿಜ್ಞಾಸೆ	
व्यसनम्	ಅಭ್ಯಾಸ	habit
वाटिका	ಉದ್ಯಾನ	garden
वसु	ಸಂಪತ್ತು,ಐಶ್ವರ್ಯ	wealth
विपिनम्	ಕಾಡು, ಅರಣ್ಯ	forest
व्यस्तम्	ಒಂದು	single
व्याजः	ನೆಪ	reason
शिष्टः	ಒಳ್ಳೆಯವನು	A Good man
शोणितम्	ರಕ್ತ	Blood
शौण्डीर्यम्	ಪರಾಕ್ರಮ	Bravery
सूत्रिका	ಶಾವಿಗೆ	Noodles
सरित्	ನದಿ	River
स्तोकम्	ಸ್ವಲ್ಪ	Some, alittle
सुहृत्	ಸ್ನೇಹಿತ	Friend
ह्रीः	ನಾಚಿಕೆ	shy

*****

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

७. पाठयोजना

मासा: अवधय: च	पाठा:	अवधय:
जून् २४	सेतुपाठ: शरणं प्रपद्ये (कण्ठपाठ: करणीय:) सुबन्तम्	१५ ०६ ०३
जुलै २४	सिद्धारुढभारती । कृदन्ताव्ययानि । तिङन्तम् उपसर्गा: च छन्द: । (अनुष्टुप्) पत्रलेखनम् (१,२) पूरकपाठ: -१	०८ ०४ ०५ ०४ ०१ ०१
आगस्ट् २३	परोपकार: पुण्याय । सन्धि: । अलङ्कार: (शब्दालङ्कार:) । विस्मृतभेदा: सन्त: । प्रबन्ध: (१,२) ।	०८ ०४ ०४ ०५ ०२
सेप्टेम्बर् १५	मूर्तिपूजारहस्यम् । प्रयोगा: । अनुवादा: (१-४)(१-४)	०८ ०३ ०४
अक्टोबर् १०	दीपावलि: । समास: ।	०४ ०६
नवेम्बर् २२	मार्गस्थो नावसीदति(कण्ठपाठ: करणीय:) । पत्रलेखनम् (३) । सिद्धिक्षेत्रम्	०८ ०६ ०८

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

डिसेम्बर् २४	कारकाणि । विशेषव्याकरणांशाः च अलङ्कारः (अर्थालङ्कारः)। आत्मविडम्बनम् । पूरकपाठः -२	०३ १० १० ०१
जनवरी २५	सौभद्रो ग्रहणं गतः प्रबन्धः (३,४) पूरकपाठः (३) अनुवादाः (४-८)	०३ ०८ ०२ १२
फेब्रवरी २०	वेदगणितज्ञः। छन्दः (इन्द्रवज्रा) वाक्यरचना कौशलम्। गद्यावगाहनम्	०३ १० ०३ ०४
मार्च् १०	पुनरावर्तनम् ।	१०

नारिकेलसमाकारा दृश्यन्ते खलु सज्जनाः ।
अन्ये बदरिकाकारा बहिरेव मनोहराः ।।

*****

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS